

Påskoffret och blodet i tidig rabbinsk tolkning

Emma Nyholm, 38744

Pro gradu-avhandling i judaistik

Handledare: Pekka Lindqvist

Fakulteten för humaniora, psykologi

och teologi

Åbo Akademi

2023

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Judaistik	
Arbetets titel: Påskoffret och blodet i tidig rabbinsk tolkning	
Handledare: Pekka Lindqvist	Handledare:
Abstrakt: <p>I den här avhandlingen undersöker jag hur tidiga rabbiner har skrivit om påskoffret och blodet. Det som främst undersöks är skillnaden mellan hur man firade påsken i Exodus 12 och hur man firade påsken under templets tid. Jag använder mig av historiskt medveten läsning, receptinshistorisk approach och stegen i Rewritten Bible -metoden för att analysera främst olika avsnitt från fyra tidiga rabbinska texter, som är <i>Mishna</i>, <i>Tosefta</i>, <i>Mekhilta de Rabbi Ishmael</i> och <i>Mekhilta de Rabbi Shimon bar Yohai</i>. De jämförs även med Josefus och Filons skrifter.</p> <p>De rabbinska skrifterna är från tiden efter templets förstörelse i Jerusalem ungefär 200–300-talet e. Kr. då rabbinerna var tvungna att tänka ut hur man kan fira påsken utan offer. Samtidigt skrev de ändå till exempel <i>Mishna</i> och <i>Tosefta</i> som om templet fanns kvar så att israeliterna ska veta hur de går tillväga ifall templet byggs upp igen. Där berättas om alla ritualer som gjordes i templet och vad prästerna gjorde. <i>Mekhiltorna</i> däremot utgår från Bibeln och funderar utifrån dess text hur man gjorde de olika ritualerna och tanken bakom att de gjordes och analyserar allt in i minsta detalj. Alla dokument har olika synvinklar på ritualen och hur man ska göra i de olika momenten. Därför kommer de att jämföras i de olika avsnitten för att se skillnader och likheter både mellan de tidiga rabbinska skrifterna sinsemellan och mellan dem och Bibeln och då främst i Exodus 12.</p> <p>De huvudsakliga temata som kommer fram i avhandlingen är påskoffret, blodet och övrigt. I temat påskoffer undersöks hurdan offerdjuret är, när och hur det ska offras, var det ska offras, hur viktigt dess beteckning är och vem som ska göra vilka steg i offerritualen. Det kommer även tydligt fram vad man får och inte får göra med offret. I temat blod undersöks hur man hanterar offrets blod, vad man ska göra med det, i hurdana behållare det ska vara i och hur viktigt blodet är. I temat övrigt berättas det hur man ska äta offret, att Gud ser allt, förknippandet mellan omskärelsen och påskoffret, antalet personer som tågade ut ur Egypten, moppning av tempelgården, oren eller ren församling och påskfirande på en sabbat.</p> <p>Slutsatsen är att de olika rabbinska texterna skiljer sig mer eller mindre från Bibeln. De som mest skiljer sig från Bibeln är <i>Mishna</i> och <i>Tosefta</i> och de som håller sig till liknande temata som i Bibeln är <i>Mekhiltorna</i>, eftersom de utgår från Bibeln. I <i>Mishna</i> och <i>Tosefta</i> berättas det hur man firar påsken i templet, vilket skiljer sig från Exodus 12 där påsken firas i Egypten innan ökenvandringen. Åtandet av offret sker fortfarande hemma i alla de tidiga rabbinska skrifterna.</p>	
Nyckelord: Mishna Pesachim, Tosefta Pisha, Mekhilta de Rabbi Ishmael, Mekhilta de Rabbi Shimon bar Yohai, Josefus, Filon, påsk, påskoffer, blod, judaistik	
Datum: 7.7.2023	Sidoantal: 64

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Definition av forskningsuppgift.....	1
1.2 Metod.....	3
1.3 Tidigare forskning.....	4
2. Den gammaltestamentliga pesah-bilden.....	7
3. Pesah-riter i icke-rabbinska källor: Nya Testamentet, Filon och Josefus.....	10
3.1 Nya Testamentet.....	10
3.2 Filon.....	11
3.3 Josefus.....	14
3.4 Sammanfattning.....	17
4. Pesah-riter i rabbinska källor.....	17
4.1 Introduktion/ Översikt.....	17
4.2 Centrala texter.....	22
4.2.1 Mishna.....	23
4.2.1.1 Mishna Pesahim 5:5.....	23
4.2.1.2 Mishna Pesahim 5:6.....	25
4.2.1.3 Mishna Pesahim 5:8.....	26
4.2.1.4 Mishna Pesahim 7:6.....	28
4.2.1.5 Mishna Pesahim 7:9.....	29
4.2.1.6 Sammanfattning.....	31
4.2.2 Tosefta.....	32
4.2.2.1 Tosefta Pisha 4:2.....	32
4.2.2.2 Tosefta Pisha 4:12.....	33
4.2.2.3 Tosefta Pisha 4:15.....	35
4.2.2.4 Tosefta Pisha 5:10.....	36
4.2.2.5 Tosefta Pisha 6:8.....	37
4.2.2.6 Sammanfattning.....	38
4.2.3 Mekhilta de-Rabbi Ishmael.....	39
4.2.3.1 Traktat Pisha Kap 3 rad 48, 49.....	39
4.2.3.2. Traktat Pisha Kap 4 rad 4.....	41
4.2.3.3 Traktat Pisha Kap 5 rad 9–12.....	42
4.2.3.4 Traktat Pisha Kap 7 rad 70–77.....	44
4.2.3.5 Traktat Pisha Kap 7 rad 78–82.....	47
4.2.3.6 Sammanfattning.....	49
4.2.4 Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai.....	49
4.2.4.1 Traktat Pisha VI:I 1 A-D, F, G.....	49
4.2.4.2 Traktat Pisha VII: II 1 B–D, F, G.....	52
4.2.4.3 Traktat Pisha VIII: I 1–3.....	54
4.2.4.4 Traktat Pisha IX:IV 1 A, B.....	55
4.2.4.5 Traktat Pisha XIII: I 10 A, 11.....	56
4.2.4.6 Sammanfattning.....	57
5. Avslutande diskussion och sammanfattning.....	57
6. Källförteckning.....	59

1. Inledning

1.1 Definition av forskningsuppgift

Pesah (פסח) är en stor högtid för judarna som instiftades enligt Exodus (Ex.) 12 av Gud och började under natten då Israels folk tågade ut från Egypten. Den kallas för ”Herrens påsk” (Ex. 12:11) och är en påminnelse om att Gud räddade israeliterna från fångenskapen i Egypten. Enligt den bibliska berättelsen meddelade Gud genom Mose att folket skulle börja fira högtiden och hur de skulle göra med offerdjuren. Då firades påskan, enligt GT, med familjen i Egypten och under ökenvandringen i öknen, medan den senare firades endast i templet i Jerusalem. I Egypten och öknen offrade varje familj ett eget lamm, medan man lät prästerna göra det i templet. I Exodusberättelsen förknippas *pesah* och det osyrade brödets högtid med varandra. Enligt Illman och Martola var det ursprungligen fråga om två fester som sedan kombinerades till minne av uttåget från Egypten.¹ Högtiderna började samma dag och det osyrade brödets högtid räckte i åtta dagar. Enligt Ex. 12 är *pesah* en dag då påskoffret offras, och dagen efter ska en Herrens högtid börja som varar i sju dagar. Då ska israeliterna äta osyrat bröd och minnas då Herren räddade dem alla från Egypten. Senare har man troligtvis även tagit med dagen då påskan firas som den första dagen i det osyrade brödets högtid.

Eftersom det andra templet förstördes år 70 e.Kr., var rabbinerna tvungna att fundera på hur man kan fira påsk utan att offra påskalammet, som var det mest centrala i påskmåltiden. Eftersom offret var så centralt och judarna hade kommit till en punkt där de inte kunde fortsätta livet utan offer², måste rabbinerna agera snabbt och hitta på en lösning till problemet. Det som föll bort i och med templets förstörelse var ”tempelritualen, slaktandet och ätandet av påskalammet, vallfärden”.³

I verket *Mishna*, traktatet *Pesahim* ger man ett första förslag till hur judarna kan fira påskan utan att behöva offra ett påskoffer. Resten av de rabbiniska skrifterna som analyseras är *Tosefta (Tos.)*, *Mekhilta de-Rabbi Ishmael (Mek.)* och *Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai (MekSJ)*, som är midrash-texter.

1 Illman, 1994, 79–80. Martola, 1988, 1, 2.

2 Bokser, 1992, 763.

3 Martola, 1988, 5.

Orsaken till att jag valde just att arbeta med dessa ovannämnda texter, alltså *Pes.*, *Tos.*, *Mek.* och *MekSJ.*, var att i början fokuserade jag mig endast på *Mishna* och tänkte endast analysera den. Det fanns dessvärre inte mycket stoff där så därför utökade jag analysen till dessa fyra texter. *Tosefta* är som en fortsättning av *Mishna*, och det kändes naturligt att fortsätta på den banan. *Mekhilta* berättar mycket om orsaker till varför människor gör olika saker med påskoffret, så därifrån får jag mer teologi. Det var även andra texter som jag läste, men *Targum Neofiti* och *Targum Pseudo-Jonathan* är inte så viktiga i detta sammanhang men kommer upp i ett ställe av avhandlingen och *Tanhuma*, som är en midrash över *Pentateuken*, hade inte så mycket att ge. Därför blev det dessa fyra ovannämnda texter, som analysen kommer att utgå ifrån i denna avhandling. Dessutom kommer jag att gå i genom vad det står om påsken i NT, Filon och Josefus. De fungerar som jämförelsematerial från en pre-rabbinsk tid. Mera presentation om *Pes.*, *Tos.*, *Mek.* och *MekSJ.* kommer i kap. 4.1.

Betydelsen eller definitionen av påskoffrets och blodets teologi i denna avhandling är främst att svara på varför man offerar påskoffret och tanken bakom det. I den här avhandlingen är det alltså betydelsen av blodet, speciellt i Exodus 12, och varför man enligt rabbinerna behöver offra påskalammet och göra det övriga som hörs till *pesah*, som kommer att stå i fokus.

Det som är mest intressant är att veta hur rabbinerna tolkar påsken och det viktigaste är vad de talar om. Syns templets frånvaro på något sätt i dessa tidiga judiska texter? Nu är det seder-måltiden som är sättet för judar att fira påsk, som har att göra med att templet i Jerusalem inte finns kvar. Templet förstördes 70 e. Kr. av romarna. Därför kan judarna inte offra någonting mera, inte heller påskalammet. Då Ex. 12 skrevs fanns det inget tempel, och det skrevs därför inget om templet där. Ändå betyder templets undergång slutet på offerkulten och judarna har i huvudsak inte offrat något efter att templet förstördes.

Innan vi kommer så långt som att analysera tidiga rabbinska texter och offer ska jag

1 berätta om forskningen över ämnesområdet

2 lägga grunden för temat med att berätta vad det står om ämnet i GT och då speciellt Ex. 12

3 ta upp vad som står om påsken i NT och andra efterbibliska tidiga judiska källor för att se vad som står om påsken i dem.

När grunden är lagd kommer jag att

4 göra en detaljerad analys av de centrala ställen i dokumenten jag ska använda mig av i kap 4

Till sist blir det

5 Slutsatser och funderingar på rabbinernas förståelse av Ex. 12 och diskussion av hur praktiken med påskoffret ändrades.

1.2 Metod

Metoden som jag använder mig av är analytisk, kritisk och historisk medveten läsning av primärtexter samt kritiskt studium av tidigare forskning. Det som jag gör är att jag läser tidiga rabbiniska texter och analyserar dem. Utöver det läser jag även sekundärlitteratur i form av böcker och artiklar om ämnet. Jag ser på vad rabbinerna och andra skrev om vad folket skulle göra på påsken och på orsakerna bakom det. Som rubriken säger är det teologin jag fokuserar mig på, alltså tanken och orsakerna till att man ska göra på ett visst sätt. Jag ser främst på skillnader och likheter i materialet, som berättas närmare om i 4.1 och 4.2. Analysen handlar mest om att se på hur rabbinerna inom olika tider har sagt att man ska fira påsk.

Jag använder mig av receptionshistorisk approach från början till slut vilket betyder att jag ser hur Bibelns avsnitt och då främst Ex. 12 och dess innehåll har förändrats med tiden till rabbinernas tid, och ser sedan om Filon och Josefus har andra synpunkter än rabbinerna i detta avseende. Jag jämför med Josefus' och Filons texter när det är motiverat.

Jag kommer att använda mig av liknande steg som i *Rewritten Bible* forskningen, vilket betyder att en berättelse eller vers i Bibeln har blivit omskriven. Jag kommer att analysera på vilka sätt det har hänt och fundera på vad författarens avsikt var då omskrivningen gjordes. I judaistik är det då GT:s texter som är i fokus. Enligt Koskenniemi och Lindqvist ser man på om skribenten ville att skriften han skrev skulle vara separat från Bibeln eller inte⁴ med att se på hurdana förändringar som finns, och vad som har blivit kvar av den bibliska texten. Även det som kallas rabbinisk exeges kan sägas höra till kategorin. *Rewritten Bible* hittas i NT, rabbiniska texter och andra texter. Ändringarna kan vara att hoppa över något i bibeltexten, att sätta till något eller att ändra bibeltexten.⁵ Sedan funderar man varför författaren har ändrat på texten och för vem den skrevs.⁶ Rabbiniska texter är i fokus i avhandlingen, vilket betyder att rabbinerna inte ville skriva någon ny helig text utan endast kommentera och tillämpa

4 Koskenniemi & Lindqvist, 2008, 17.

5 Koskenniemi & Lindqvist, 2008, 28–29.

6 Koskenniemi & Lindqvist, 2008, 33–34.

bibeltexten.

Gradun kommer att innehålla en del exeges av nyckelord. Allt som är skrivet i materialet går inte att analysera för det skulle bli för omfattande och inte rymmas i en magistersavhandling.

1.3 Tidigare forskning

Många forskare har studerat påskan ur olika vinklar. Mycket forskning har gjorts om sedermåltiden, påskhaggadan och den kristna påskan och dess förhållande till den judiska påskan som utgångspunkt. Här ska jag presentera den forskning och resultat som har gjorts av ämnen som har att göra med påskoffrets och blodets teologi i tidiga rabbiniska skrifter, som avhandlingen kommer att handla om, och även bygga på eller tangera vid en del av den tidigare forskningen. Samtidigt ser jag även på vad den tidigare forskningen har för betydelse för ämnet i avhandlingen.

Baruch Bokser har skrivit boken *The Origins of the Seder. The Passover Rite and early Rabbinic Judaism*, där han skriver om sedermåltidens ursprung. Enligt Bokser fanns templet innan judarna började med sedermåltiden och efter att templet förstördes måste judarna komma fram till hur man ska fira påskan på ett nytt sätt. I Ex. 12 står det hur man ska fira påsk utan templet, för att händelserna där är om tiden före templet. Bokser betonar att påskoffret är viktigt men utan templet går det inte att offra och därför tonar *Mishna* ner offrets betydelse. Sedermåltiden beskrivs i *Mishna Pesahim* 10 och *Tosefta Pisha* 10. En stor del av Boksers forskning i boken går även ut på att fundera på om påskan nu firas som ett symposium där symposium-elementet har ersatt påskoffrets betydelse. Ett symposium är ett möte med en ledare, några presentatörer och flera som deltar i diskussionen kring ett tema. Boksers forskning har en betydelse för avhandlingen, för att avhandlingen tar upp hur det var i Egypten och i templet, som han tar upp i sin bok, främst utifrån *Mishna* och Bibeln. Han har tagit upp i sin forskning element som har att göra med tiden efter att templet förstördes.

Federico Colautti har skrivit boken *Passover in the Works of Josephus* om hur Josefus skriver om påskan. Colautti tar även upp andra som skriver om påskan under samma tid: Filon, Aristobulus, Pseudo-Filon, profeter efter exilen, *Mishna Pesahim*, Salomos Vishet, Qumran, Jubiléerboken, NT och Ezekiel the Tragedian. Det som Colautti har lagt märke till gällande offret är att Josefus inte nämner hur gammalt lammet eller geten ska vara då det offras. Han

talas inte heller om att det ska vara felfritt eller att det är på kvällen som lammet ska offras, vilket verkar vara viktigt enligt Bibeln. Enligt Colautti är det främst i sin bok *Jewish Antiquities (Ant.)*, som Josefus skriver om påsken. Denna bok är betydelsefull främst för det som har att göra med Josefus, Filon, *Mishna Pesahim* och NT. Det som är mest intressant är att veta vad Colautti anser om de olika skrifterna, och varför han anser att till exempel Josefus inte tycker att en del detaljer är viktiga.

Clemens Leonhard har skrivit sin doktorsavhandling med titeln *The Jewish Pesach and the Origins of the Christian Easter: Open Questions in Current Research*. Han berättar om skillnader och likheter mellan judiska *pesah* och kristna påsken. Det som intresserar mig i texten är främst den judiska delen. Leonhard tar upp *Tosefta*, *Mishna*, *Talmud Yerushalmi*, *Mekhilta de-Rabbi Ishmael*, *Sifre till Deuteronomium*, *Bavli*, *Jubiléerboken*, *Targum*, *Salomos Visheset* och Exodus-berättelsen där det står om påsken. *Mishna* skrevs, enligt honom, för tiden då templet igen byggs upp, så att man skulle veta hur man ska agera i templet. Den första påsken var annorlunda än alla de följande, vilket man kan märka om man läser Bibeln. Enligt Leonhard ville rabbinerna äta samma mat som de hade ätit innan templet förstördes utom lamm. I Ex. 12 behövdes inget tempel för det fanns inget tempel då, som man ser i Bibeltexten. Det fanns endast ett tält. Enligt Leonhard är Ex. 12 en allegori om hur man ska fira påsk i templet, eftersom ingen har firat påsk på det sättet som det står om i Bibeln. Han betonar att påsken inte har funnits utanför templet och att det troligtvis inte ens fanns någon nomadisk tid då man firade påsken. Ändå är det viktigt för rabbinerna att ha Ex. 12 som källa och inte ändra på dess innehåll i de rabbinska texterna. Leonhard tror att *Påskhaggadan* kom till först efter rabbinsk tid eftersom den reciterar *Mishna*. Han menar att ritualerna som beskrivs för första påsken egentligen beskriver hur man firade påsk under andra templets tid. Uttåget ur Egypten skedde efter *Pesah*-måltiden. Den första *Pesah* var i Egypten innan befrielsen och den är teologiskt annorlunda än de andra. Leonhards forskning är viktig för avhandlingen. Det som mest intresserar mig är Leonhards tankar om påsken utgående från tidiga rabbinska skrifter och möjligtvis även orsaker till att han tycker att första påsken är en allegori.

Nils Martola har skrivit *Kommentar till påskhaggadan*. Martola analyserar *Påskhaggadan* och skrifter som har att göra med den. Han citerar en amerikansk forskare som heter Zeitlin, som talar om att sedermåltidens bägare symboliserar blod. Martola är inte av samma åsikt

utan säger att rabban Gamaliel, som levde då templet fanns, inte kunde tänka sig att man kan fira påskan utan ett riktigt påskalamm. Idag är det ett kycklingben som under sedermåltiden symboliserar påskalammet. Påskalammet var det viktigaste under andra templets tid i påskmåltiden. *Påskhaggadan* är viktig på det sättet att i slutet av välsignelsen finns det en önskan om att igen som förut offra påskalammet i ett tempel. Det står inte om det i alla *Påskhaggadim*. Martolas skrift är inte så viktigt, eftersom påskmåltiden som judarna nuförtiden har inte står i fokus av avhandlingen. Även om det finns avsnitt om hur man tillagar påskoffret och äter det i avhandlingen har det inte så mycket att göra med *Påskhaggadans* innehåll.

Två artikelsamlingar editerade av Bradshaw och Hoffman innehåller artiklar från både judisk och kristen synvinkel. Jag fokuserar mig på det som har att göra med den judiska synvinkeln. Artikelsamlingarna heter *Passover and Easter. Origin and History to Modern Times* (PEA) och *Passover and Easter. The Symbolic Structuring of Sacred Seasons* (PEB). Artiklarna som tas upp är: "Towards a History of the Paschal Meal" av Joseph Tabory och "Easter and Passover as Early Jewish-Christian dialogue" av Israel Yuval från PEA och "A symbol of salvation in the Passover Seder" av Lawrence Hoffman från PEB.

I sin artikel "A symbol of salvation in the Passover Seder" berättar Hoffman om att *matsah* är ett substitut för påskoffret. Hoffman anser att Ex. 12:27 är en viktig text. Under Josefus tid började påsktiden med att slakta påskalammet på eftermiddagen och äta det efter vissa regler. Judarna skulle äta *matsah* och påskalammet som det står i Pes. 10:1 "Let him offer the Passover sacrifice". Slaktandet hände i större grupper och lammet åts av dem som offrade det. De som var med tidigare kunde vara med på festen. Enligt Hoffman blev *matsah* som ett surrogat för lammet för dem som var fattiga. Det var troligtvis för att man åt *matsah* med påskalammet tidigare. Artikeln är inte så viktig i avhandlingen eftersom den har att göra med texter som talar om att offra lammet, vilket man inte gjorde efter templets förstörelse.

I sin artikel "Towards a History of the Paschal Meal" berättar Joseph Tabory om påskmåltiden. Efter att templet förstördes sades det att det inte finns något substitut för templet. Därför offras inte mera lamm utan man äter annat som substitut för lammet. Det som har att göra med påskmåltiden innan templet förstördes är viktigt i avhandlingen och kommer att tas med.

Israel Yuval har skrivit artikeln "Easter and Passover as Early Jewish-Christian dialogue" som berättar att *Påskhaggadan* var som en dialog mellan judendomen och kristendomen. Det var som ett försök att fylla tomrummet då judarna inte mera kunde offra påskoffret i templet. Denna artikel kan vara viktig men inte så viktig i detta sammanhang eftersom det är om berättarkonsten och hur man kan berätta vidare om befrielsen från Egypten. Att påminnas om påsknatten var viktig för rabbinerna då och troligtvis också nu.

2. Den gammaltestamentliga pesah-bilden

I Bibeln finns flera ställen som nämner påsken (*pesah*), vilka nämns här nedan, men det viktigaste och det mest grundläggande stället som beskriver påsken är Ex. 12 där regler om påsken och firandet tas upp. Andra ställen som anger *pesah*-regler är Num. 9:1–14 där det står om vad som händer om man har orenat sig. De övriga GT-texterna som nämner påsken är Lev. 23:5, Num. 28:16, Hes. 45:21, 22 som anger datumet då påsken firas, alltså 14 Nisan, och 2. Krön. 30:1, 5, 15–20; 35:1–16, Esr. 6:19, 20 som handlar om folket som firade påsk. I denna avhandling kommer jag att fokusera mig på tolkningen av Ex. 12:2–13, 21–27, 46, 48 som handlar om påsken och påskoffret, och vad man gjorde med det. Frågeställningarna som tas upp i avhandlingen var inte aktuella för de tidiga tolkarna. På den tiden läste de texterna som helheter. Därför är exeges över bibeltexterna inte behövlig i denna avhandling.

Ex. 12 behandlar påsken och det osyrade brödets högtid som börjar samma dag som påskoffret äts. Herren sade att Israels folk skulle fira påsken under årets första månad. Han berättar vilken dag i månaden de ska välja ut årsgamla får eller getter av hankön som de sedan slaktar cirka fyra dagar senare. Han berättar att djuret ska slaktas den 14 Nisan mellan skymning och mörker. Gud talar även om hur djuret ska slaktas och till hur många personer den är till för. Det osyrade brödets högtid varar i sju dagar direkt efter *pesah*-firandet.

Samma natt som judarna tågade från Egypten firades första gången *pesah*. Bokser säger att när templet i Jerusalem blev byggd var Jerusalem centrum för påskfirandet.⁷

I Deut. 16 står det att man bara får offra påskoffret "på den plats som Herren väljer ut och där han vill låta sitt namn bo" (Deut. 16:2), vilket tyder på Jerusalems tempel. Enligt texten ska köttet även stekas och ätas i området och man får först gå tillbaka till sitt tält på morgonen.

⁷ Bokser, 1986, 14, 18.

Redan under Deut. tid skedde offrandet på tempelområdet ända till andra templets fall. Deut. 12 talar också om att ifall man skulle offra något så skulle det ske i Jerusalem. Det verkar betyda att judarna inte fick offra utanför Jerusalem, vilket betydde att de inte fick offra utanför tempelområdet. Eftersom tempelområdet inte mera har ett tempel går det inte längre att offra någonstans.

Det finns flera andra texter i GT som har att göra med offer och som kan relateras till påskoffret på olika sätt. Nu blir det en liten redogörelse av dem som finns i Pentateuken. Där talas om flera olika sorters offer så som eldoffer, brännoffer, gemenskapsoffer, syndoffer, det dagliga offret, sabbatsoffret, nymånadsoffret och frivilligt offer. Alla har sina egna platser och betydelser i israeliternas liv.

Abraham skulle offra Isak i Gen. 22:9–14 men Gud tillät det inte för att det var ett test. Han gav en bagge till Abraham som han slaktade istället. Detta relaterar till påskoffret för att de som offrade det och målade blodet på dörren inte miste sina förstfödda söner under första påsken.

Olika djur som offras i de olika offerritualerna är tjurar, getter, baggar, lamm, nötkreatur, får, duvor och mat- och dryckoffer i form av mjöl, olja och vin. Djuret ska vara felfritt i alla andra offer utom när man ger frivilliga offergåvor. Gemenskapsoffer (Ex. 24:5–8; Lev. 3) offras för hela folket eller för en enskild person. Felfria tjurar, får eller getter ska slaktas av antingen hanar eller honor. När man ska offra syndoffret (Ex. 29:10–21; Lev. 4), ska en ungtjur offras om det är prästen eller hela folket som har syndat, om hövdingen har syndat ska han ta en get och om en i folket har syndat ska han ta ett får eller en get av honkön. Den person som djuret offras för sätter handen på dess huvud och sedan offras det. Det feta offras på altaret. Offergåvor (Lev. 1:2–13; 17) väljs från nötkreatur, får eller getter. Offerdjuret ska vara av hankön och det ska styckas, tvättas och brännas. Om man borde vittna men inte gör det ska man offra ett får eller en get av honkön till syndoffer eller två duvor, en till syndoffer och en till brännoffer (Lev. 5). Skuldoffer (Lev. 5:15–19; 6:1–7) offras om man har felat något eller brutit mot Guds tio budord. Man ska ta en bagge eller silversiklar. Fettet och njurar offras och prästfamiljen äter av köttet. När någon blir renförklarad av spätelska ska två duvor tas, en slaktas och den andra doppas i blodet med andra föremål och sedan släpps den fri (Lev. 14:1–14). Även offergåvor måste offras då. Det mesta är annorlunda än i påskoffret för att det är andra djur och procedurer som används.

I gemenskapsoffret stänks blodet på altaret och hålls i skålar varifrån man stänker det på folket. I syndoffer tas blodet och kastas mot förhänget, sätts på altarets horn med rökelsen och hålls vid foten av altaret. Innan offringen av offergåvan ska blodet stänkas på altaret och vid ingången av uppenbarelsetältet. Skuldoffrets blod stänks på altaret. Lite blod ska strykas på personen som förklaras ren av spetälska. I påskoffret ska blodet kastas mot altarets fot så en del offerritualer gör liknande.

Dagliga, årliga och frivilliga offer kommer till näst.

Lev. 16 talar om den stora försoningsdagen. Översteprästen ska offra en ungtjur som syndoffer och en bagge först för sig själv. Från folket får han två syndoffergetter och en bagge till brännoffer. En av getterna tillfaller Asasel genom lottkastning. Den andra geten bränns som syndoffer. Först offerar översteprästen sin egen syndoffertjur och sedan folkets syndofferbagge. Han renar uppenbarelsetemplet med offrens blod. Sedan lägger han folkets synder på bocken som tillföll Asasel och en man för den ut i öknen. Efter det tvättar översteprästen sig och byter kläder och offerar sedan brännoffren, först sitt och sedan folkets. Det är annorlunda än påskoffret för att man ska föra en bocke ut i öknen och offra resten av djuren. De är andra djur än i påskofferritualen.

Lev. 22 talar om löftesoffer och frivilliga offer som offeras till Gud som ett brännoffer. Det ska ”vara ett felfritt handjur från nötboskapen, fåren eller getterna.” (Lev. 22:19) Om man vill bära fram ett gemenskapsoffer gäller samma sak. Offerdjuret får inte ha något fysiskt fel. Tjurar med fysiska fel får offeras till frivilligt offer men inte annars. Till frivilligt offer får det vara djur med fel men inte så mycket annat. Man skulle offra ett felfritt lamm till påskoffer.

Num. 6 talar om nasirlöften. Om nasirtiden avbryts på något sätt ska nasiren den åttonde dagen offra två turturduvor. Den ena offeras som brännoffer och den andra som syndoffer. Som skuldoffer ska han offra ett årsgammalt lamm. När nasirtiden är fullbordad ska han offra ett årsgammalt felfritt lamm av hankön till brännoffer, ett årsgammalt felfritt lamm av honkön till syndoffer och en felfri bagge till gemenskapsoffer. Dessutom skall han offra mat- och dryckoffer. Man ska offra en bagge också. I denna ritual är det endast det årsgamla felfria lammet av hankön, som skulle offeras, samma som i påskoffret.

I Num. 15 står det att brännoffer eller slaktoffer kan offeras som frivillig gåva eller då det är högtid. Man ska offra tjurar eller får och även mat och dryck i form av mjöl, olja och vin. Om

hela folket begår en ouppsåtlig synd ska de offra en tjur som brännoffer med tillhörande mat- och dryckesoffer och en getabock som syndoffer. Prästen bringar sedan försoning för folket. Om det är en person, invandraren medräknad, som har begått en ouppsåtlig synd ska han ge en årgammal getabock till syndoffer.

Num. 28:3–5 talar om det dagliga offret. Två årgamla felfria lamm ska offras varje dag, en på morgonen och en mellan skymning och mörker, dessutom matoffer bestående av ”en tiondels efa siktat mjöl, blandat med ett kvarts hin olja av stötta oliver” (vers 5). I samma kapitel står det även om speciella sabbatsoffer och nymånadsoffer som offras utöver det dagliga offret.

3. Pesah-riter i icke-rabbinska källor: Nya Testamentet, Filon och Josefus

3.1 Nya Testamentet

Flera texter i NT talar om påsken och vad som hände med Jesus då. Texterna är Matt. 26:2, där Jesus talar om att “det är påsk om två dagar. Då ska Människosonen bli korsfäst”, Joh. 1:29, 36, där Johannes Döparen säger till sina åhörare att Jesus är “Guds lamm”, Joh 19:32–36, där det berättas om soldaterna som kom och krossade benen på dem som hängde på korset och märkte att Jesus redan var död och krossade inte hans ben, och 1. Kor. 5:7 talar om att “vårt påsklamm, Kristus, är slaktat”. I GT och till exempel *Mishnah Pesahim* står det att man inte ska krossa påskoffrers ben men det verkar så att man inte får offra någon annan offers ben heller.

Texterna visar att Jesus dog på korset under påsken, och därför har han enligt Hoffman gett en ny innebörd till påskmåltiden i NT. Brödet i påskmåltiden eller nattvarden, som det kallas, symboliserar Jesu kropp, och i judendomen ska man äta både *matsah* (brödet) och påskalammet.⁸ Det som är intressant är att Jesus dog på påsken. Om man ser på evangelierna i NT kan man märka att det står i de synoptiska evangelierna att Jesus dör 15 Nisan, medan Johannes visar att Jesus dör 14 Nisan och gör honom därmed till påskalammet.⁹

⁸ Hoffman, 1999 (PEB), 115, 116.

⁹ Yuval, 1999 (PEB), 135.

3.2 Filon

Filon är en judisk exeget och filosof, som levde 20 f.Kr. till 50 e.Kr. i Alexandria.¹⁰ Man vet inte mycket om hans personliga liv utom det att han föddes till en rik familj. Han behandlar Bibeln i sina verk, skriver allegoriskt om händelser där, tar bort bibliska detaljer från sina skrifter, och tillsätter text och personer och idéer till Bibelns berättelser i sina skrifter så som det passar honom och hans syfte. Allt antijudiskt är hot enligt honom. Han kunde inte hebreiska och därmed kunde han inte läsa GT på det ursprungliga språket.¹¹ Filon var medelplatonisk, vilket innebär att han tog grekisk filosofi med i sina skrifter för att försona judendom och filosofi med varandra. Det han gjorde därför var att tolka Pentateuken allegoriskt.¹²

Filon adresserar sina skrifter till judar och icke-judar. Hans exegetiska skrifter är till för judar, medan hans resterande skrifter är för både judar och icke-judar. Han tycker att påskoffret är centralt, vilket det är i judendomen. Enligt honom är alla judar andligt sett präster och deras hus representerade templet. Han gör skillnad mellan höga judiska fester och låga icke-judiska fester och grundar sina tankar till Bibeln.¹³

Som följande ska jag presentera följande texter som har att göra med påsken: *De Specialibus Legibus (Spec. Leg.)*, *Quaestiones et solutiones in Exodum (Quest. Exod.)* och *De Vita Mosis (Mos.)*. I detta avsnitt följer alla citat från *Spec. Leg.* Colson i LOEB Classical Library Philo Volume VII från 2006 och citaten från *Quest. Exod.* följer Marcus i LOEB Classical Library Philo Supplement Library II från 2003. Första verket som tas upp är *Spec. Leg.* där han berättar en del om påskfirandet, främst om hur påsken går till med en del allegori. *Quest. Exod.* innehåller specifika frågor med svar som också innehåller allegori. Av dessa tre verk är det endast i *Mos.*, som handlar om första påsken, där han inte använder sig av allegori. Filon har allegoriska tolkningar till Bibeln och även till påskfirandet. I sitt verk *Spec. Leg.* kallar han påskfirandet för en passage där själen blir renad, och det blir den när den frigörs från kropp och passioner.¹⁴ I sitt verk *Quest. Exod.* talar han om att flera tusen djur blir slaktade efter middagen men före solnedgången för det var då som påskoffret blev slaktat. Filon kommenterar att såsom de på Ex. tid fick byta boplats dagen efter offrandet, finns det en

10 Lindqvist, 2006, 229.

11 Amir & Niehoff, 2007, 59, 60.

12 Berman, 2007, 226.

13 Bokser, 1986, 22-23.

14 *Spec. Leg.* II, 147.

djupare mening i det hela. Det är inte bara att människorna ändrar fysiskt plats, utan även då själen överger det unga tillståndet av kaos, och kommer tillbaka till ett bättre och äldre tillstånd.¹⁵ Det som han tänker är att *pesah* är en allegori för renandet av själen, vilket beyder att renandet inte är bunden till högtiden. Högtiden blir som en symbol. Renandet har att göra med synen att själen och kroppen ska separeras så att själen kan leva vidare.

Filon har skrivit tre orsaker i *Quest. Exod.* till varför det ska vara en hane som ska offras och inte en hona i påskoffret. Första orsaken är att enligt honom är hanarna mer perfekta än honorna för att ”it is said by the naturalists that the female is nothing else than an imperfect male”. Andra orsaken är att faraos önskan var att döda alla hebreiska pojkar och tredje orsaken är för att kungen var ond när han stiftade lagen mot de hebreiska barnen. Då tyckte Moses eller/och Gud att det var rätt att döda lammen med hankön och föda upp lammen med honkön. Lammen ska vara årsgamla hanar för enligt honom blir hanarna perfekta då.¹⁶ Orsakerna verkar vara väl grundade men förklarar inte varför det är så enligt honom. Filon har en intressant tankegång som han fått av Platon, Aristoteles och andra grekiska filosofer. Han skriver inte att det enligt honom skulle vara så att hanarna är mera perfekta än honorna utan att det är så enligt naturalisterna. Det står inte något sådant i till exempel Torahn. Men det står i Ex. 12:5 att påskoffret ska vara perfekt, ett år gammalt och en hane. Att vara perfekt endast vid ett års åldern kan inte förklaras. Det var perfekt för påskoffret. Andra offer finns som israeliterna offrade på den tiden och de fick heller inte ha fel om de skulle offras i vilket syfte som fanns tillgänglig.

Filon anser att Gud inte behöver någon mänsklig hjälp på natten då dörrarna ska vara stängda. Djupare har han förståelsen att morgonen är ett ljus som sinnen uppfattar, som kan lämna sinnen och leva ett eget liv, men kan ibland använda sinnen. Därför säger han:

”Now this going about produces for it error and tracklessness, for the doors, by which I understand the senses, are opened to the streams of sense-perceptible things, into which the mind throws itself down, as if from a high precipice, from the perfect, intelligible and incorporeal ideas. But he who does not go out through the doors of the soul and experiences a good fear, sees only those things worthy to be seen, which shine forth from thoughts stripped of the senses. Wherefore (Scripture) adds, 'The Lord will pass over the door', by which I understand both the senses and all sense-perceptible things. For so long as the senses are released and apart by themselves they belong to the mind. But when they descend to the body, they give admittance to a baser idea, imitating, in a way,

15 Quest. Exod. I, 4.

16 Quest. Exod. I, 7.

the nature of irrational creatures”¹⁷

Han försöker säga att Herren förstår ens tankar bättre än en själv, eftersom han inte går ut genom dörrar. Han kommer att hoppa över alla dörrar, både dem man ser och dem man inte ser, eller sådana som inte liknar dörrar i sinnen, och samtidigt ser han tankar. Det är genom sinnen man uppfattar händelser och av det börjar man tänka. Enligt honom ska tankarna frigöras och inte gå in i kroppen för att annars börjar man likna ett djur.

Filon anser att varje hus blev ett Guds tempel tack vare offrandet. Israeliterna fick offra blodoffer på framsidan av huset.¹⁸ Innan templet var alla människor själva tvungna att offra och allt som hör till, så då är huset som ett altare. Eftersom människorna offrade påskoffer vid sina hus i Egypten, användes husen så som templet användes efter att den byggdes.

Normalt är det endast prästerna som får offra men nu är det hela folket som får ta del av prästerskapet, eftersom alla slaktar eller offerar ett eget lamm, och därmed handlar för sig själva vid offrandet. Enligt Filon är det för att frälsaren tycker att alla är lika värda att dela prästerskap och frihet. Enligt sin bok *Quest. Exod.* svarar Filon på varför alla ska offra:

”Because, in the first place, it was the beginning of this kind of sacrifice, the Levites not yet having been elected to the priesthood nor a temple set up. And in the second place, because the Saviour and Liberator, Who alone leads out all men to freedom, deemed them (all) equally worthy of sharing in the priesthood and in freedom as well, since all who were of the same nation had given evidence of equal piety.”¹⁹

Hela nationen är som präster med rena händer²⁰, vilket betyder att de inte har gjort något sådant som inte är tillåtet och smutsat ner sig. De hade inte heller tempel ännu då och ingen viss släkt hade blivit utsedd till präster, som det hände senare när leviterna fick äran att bli präster.

I *Mos.* skriver Filon att varje individ fick komma fram och offra påskoffret. Folket var för det mesta glatt men det fanns även personer som var ledsna för att vissa av deras relationer var brutna.²¹

”(224) Accordingly, in this month, about the fourteenth day of the month, when the orb of the moon is usually about to become full, the public universal feast of the passover is celebrated, which in the

17 *Quest. Exod.* I, 22. (Loeb Classical Library)

18 *Quest. Exod.* I, 12.

19 *Quest. Exod.* I, 10.

20 *Spec. Leg.* II, 145.

21 *Mos.* 2.224-5.

Chaldaic language is called pascha; at which festival not only do private individuals bring victims to the altar and the priests sacrifice them, but also, by a particular ordinance of this law, the whole nation is consecrated and officiates in offering sacrifice; every separate individual on this occasion bringing forward and offering up with his own hands the sacrifice due on his own behalf. (225) Therefore all the rest of the people rejoiced and was of joyful countenance, every one thinking that he himself was honoured by this participation in the priesthood. But the others passed the time of the festival amid tears and groans, their own relations having lately died, whom they were now mourning for, and were overwhelmed with a two fold sorrow, having, in addition to their grief for their relations who were slain, the pain also which arose from being deprived of the pleasure and honour which accrue from the offering up of sacrifice, as they were not purified or cleansed on that day, inasmuch as their mourning had not yet lasted beyond the appointed and legitimate period of lamentation.”²²

Här talar Filon om vad människorna gjorde och deras reaktioner. Människorna hade blandade känslor när de offrade påskoffret.

3.3 Josefus

Josefus lever under första århundradet, rättare sagt ca 37–100 e. Kr. Han föds i Jerusalem och lär sig Torahn så bra enligt sig själv att präster konsulterar honom. Då han ska rädda präster i Rom, gör staden intryck på honom. I det judiska kriget blir han utnämnd till kommandör, men det är inte säkert att han krigade. Han ger sig till romarna, och blir en krigsfånge ända tills Vespanianus blir kejsare. Han flyttar sedan till Rom och får bo i palatset. Judarna hatar honom medan romarna tycker om honom. Han skriver från Rom och använder sig både av LXX och den masoretiska texten för att se på GT. Han brukar förkorta och tillägga egna tankar till Bibelns text, och ibland ändra åsikt efter behov i sina egna verk om vad han tycker är bra och vad som är dåligt. Det är mest till grekisktalande hedningar och lite till judar som han skriver. Han skriver för det mesta om allt som händer i judarnas historia från skapelsen till sin tid i *Antiquitates* (*Ant.* på sv. *Judarnas historia*) men hoppar över en del händelser. I sin inledning till *De Bello Judaico* (*Bell.* på sv. *Judiska kriget*) skriver han att han även har skrivit boken på arameiska, men den versionen har inte blivit sparad. Man tror att han blev historiker på grund av att kejsaren ville det. Han skrev *Ant.*, som slutfördes 93 e.Kr., till hedningarna och skrev även *Vita* (på sv. *Liv*) och *Contra Apionem* (på sv. *Mot Apion*).²³

Josefus föddes 40 år innan Jerusalems förstörelse. Då firade man *pesah* med att slakta lammet på eftermiddagen och äta det efter vissa regler. Han skriver en del som är annorlunda än i

²² <http://www.earlyjewishwritings.com/text/philo/book25.html> (hämtad 31.5.2023)

²³ Schalit, 2007, 435–440.

andra källor, som till exempel tacksägelse för att judarna blev fria från Egypten, som länkas till det osyrade brödets högtid. Påsken är strukturerad så att alla delar har något att göra med påskoffret.²⁴

Josefus skriver om påsken i sina verk *Bell.* och *Ant.* Han sätter vikten på att då man slaktar påskoffret är det varje familj som gör det, medan det osyrade brödets högtid blir mycket annorlunda i detaljer än i Bibeln. Josefus skriver till exempel att människorna tog med sig mjöl från Egypten och gjorde degen och tillagade det osyrade brödet i öknen.²⁵ Bibeln säger att degen gjordes i Egypten och togs med i öknen där brödet tillagades.

I *Ant.* 3.248–251 står det om vilka djur som ska slaktas men inte vilken ålder de ska vara. Josefus skriver inte om alla viktiga detaljer. Enligt Colautti kan det vara på grund av att Josefus inte vill gå in i legala detaljer och summerar det som har att göra med offerritualen.²⁶ Han tycker troligtvis inte själv att det är viktigt att nämna åldern på lammet. Påskoffret offrades och efter det var det det osyrade brödets högtid. Det berättas ändå i stort sett vad som görs under påskmåltiden och när den är.

”In the month of Xanthicus, which is by us called Nisan, and is the beginning of our year, on the fourteenth day of the lunar month, when the sun is in Aries, (for in this month it was that we were delivered from bondage under the Egyptians,) the law ordained that we should every year slay that sacrifice which I before told you we slew when we came out of Egypt, and which was called the Passover; and so we do celebrate this passover in companies, leaving nothing of what we sacrifice till the day following.”²⁷

Här berättas att judarna följer månkalendern, vilket de fortfarande gör. Men som sagt så berättar Josefus inte hurudant offerdjur som ska offras på påsken eller hur gammalt offret ska vara. Annars är proceduren rätt skrivet om att man inte får lämna något till morgonen.

Josefus talar i *Bell.* 6.423 att judarna var på templets tid i grupper på 10–20 personer med ett slaktoffer, och att offren var sammanlagt 256 500 och folket var 2 700 200 personer. Offrandet av lammet hände mellan nionde och elfte timmen, vilket var på eftermiddagen innan solen gick ner. Siffrorna, som Josefus använder sig av, är troligtvis överdrivna. Det finns inget belägg på att judarna var så många på den tiden. Josefus kommenterar Ex. 12:37,

24 Hoffman, 1999, 113. Bokser, 1986, 24.

25 *Ant.* II, 311–317.

26 Colautti, 2002, 23.

27 *Ant.* III, 248.

där det står att 600 000 män tågade ut ur Egypten förutom kvinnor och barn. Man kan även tänka sig att Bibelns siffror i detta fall är överdrivna.

Colautti förmodar att när Josefus skriver i *Ant.* II.313 om att judarna än idag offerar påskoffret är han i Rom. Colautti verkar inte heller vara säker på om Josefus skriver om Jerusalem eller om han har försökt införa påskfirandet i Rom.²⁸ Åtminstone offerade judarna påskoffret vid templet ända till 70 e. Kr. då templet förstördes.

I *Ant.* II 311–19 säger Josefus inget om att offret ska vara ett år eller obefläckad. Han tycker att det inte är viktigt att nämna. Här följer ett citat av en del av det han sade:

”Accordingly, he having got the Hebrews ready for their departure, and having sorted the people into tribes, he kept them together in one place: but when the fourteenth day was come, and all were ready to depart they offered the sacrifice, and purified their houses with the blood, using bunches of hyssop for that purpose; and when they had supped, they burnt the remainder of the flesh, as just ready to depart. Whence it is that we do still offer this sacrifice in like manner to this day, and call this festival Pascha which signifies the feast of the passover; because on that day God passed us over, and sent the plague upon the Egyptians; for the destruction of the first-born came upon the Egyptians that night, so that many of the Egyptians who lived near the king’s palace, persuaded Pharaoh to let the Hebrews go.”²⁹”

Han skrev främst till hedningar som inte kände till detaljerna. Rabbinerna skulle inte ha gjort så, men de skrev som sagt inte till hedningar utan till judar. Josefus berättar att slaktandet av påskalammet skedde varje år och att judarna renade sina hus med att doppa isop i blod i Egypten. Husens renande gjordes i Egypten men inte mera då israeliterna hade templet. Ps. 51:9 visar att isop användes i reningsritualer och det användes även i Egypten. Den ovannämnda texten visar att blodet inte endast är ett tecken utan även renande för hus och för människor. Enligt Ps. 51:9 kan isop även användas bildligt av Gud till att rena synden. Blodet hade kanske samma funktion som isop. Tanken om att rena hus med isop och blod, verkar vara unik för Josefus.

Enligt Josefus var de som emigrerade från Egypten svåra att räkna, men de i militär ålder var 600 000.³⁰ Det står i Ex. 12:37 att det var ”ungefär 600 000 män till fots, förutom kvinnor och barn” som bröt upp från Ramses till Suckot. Josefus hade tillgång till Ex.-texten och kunde därifrån se antalet av de vuxna männen. Om man jämför dessa siffror med dem som står

28 Colautti, 2002, 234.

29 *Ant.* II, 312–313.

30 *Ant.* II 317.

några stycken tidigare kan man tänka sig att människorna skulle kunna vara så många som det står om. Om kvinnorna var ungefär lika många som männen och sedan ännu barn till kan det lätt komma upp till 2 700 200 personer eller lite mindre. Men, som sagt, är det överdrivna siffror både i Bibeln och i Josefus skrifter.

3.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas om NT, Filon och Josefus att de alla vittnar om en pre-rabbinsk tid. NT är speciell, eftersom den är skriven av Jesu efterföljare och anser att han är Messias som skulle komma. Filon och Josefus hör till den judisk-hellenistiska traditionen. Verken har olika sätt att se på påsken. I NT är fokuset på Jesus och att han är det nya påskalammet som har blivit slaktat. Det som är anmärkningsvärt i NT är att det fokuserar sig på kristendomens kärna som är Jesus och hans offer på korset som var på påsken.

Filon fokuserar sig mera på olika allegoriska sätt att tolka olika delar av det som görs med offret. Det som är anmärkningsvärt med honom är att hans tolkningar inte är lika de andra vilket är förståeligt eftersom det är allegori. Han tycker till exempel att påskoffrets lamm ska vara en hane för att hanar är mera perfekta än honor. Tolkningarna är ibland djupgående och har alltid något allegoriskt med, som till exempel märks i att dörrar liknas till sinnen. I *Mos.*, som är ett "historiskt inriktat verk", använder han sig inte av allegori i den delen som har med påsk att göra. Han skriver mer i "skönlitterär" stil då han berättar om människornas reaktioner och tankar.

Josefus fokuserar på att berätta historiskt hur den första påsken firades. Han använder sig av *LXX*, som inte avviker mycket från den masoretiska texten, och skriver till hedningar. I *Ant.*, där han skriver om påsken, berättar han inte om alla detaljer som hur gammal lammet ska vara. Människorna skulle enligt honom vara i 10–20 personers grupper och offra som det står i *Bell.* Då han skriver förmodar han att man ännu offerar påskoffret i templet. Han förkortar och tillägger eget och ändrar åsikt efter behov.

4. Pesah-riter i rabbinska källor

4.1 Introduktion/ Översikt

Mishna skrevs och editerades 150 år efter Jerusalems förstörelse, alltså verket anses ha fått

sin slutgiltiga form mellan 200 och 250 e. Kr., och är en samling av rabbiniska traditioner. *Mishna* indelas i sex delar eller ordningar, som på hebreiska kallas *sefer* (סֵפֶר) och innehåller olika traktat. Rabbiner skrev och utvecklade den med grunder i *Torah* men säger inte om det över huvud taget. Forskarna tror att rabbi Judah ha-Nasi har redigerat *Mishna* men det är inte säkert.³¹ Den förklarar och klargör budorden i *Torahn* och utgör grunden för *Talmud Jerushalmi*, *Talmud Bavli*³² och *Tosefta*.

Tosefta är ett *halakhiskt* och *aggadiskt* tillägg för *Mishna* med samma indelning som *Mishna* och samma ordning i traktaten.³³ Endast fyra av traktaten i *Mishna* saknas i *Tosefta*. Bland annat *Tosefta*, *Mishna* och *Mekilta* är tannaitiska samlingar som har bevarats till vår tid. Tannaitiska tiden är från 20–200 e. Kr. då flera forskare och lärare lärde ut sina läror till sina efterträdare. Forskarna tror att rabbi Hiyya är redaktören för *Tosefta* men det är inte alls säkert. *Tosefta* är mycket mer omfattande än *Mishna* och blev samlad och redigerad 300 e. Kr. i samma cirkel som *Mishna*.

I *Mishna* finns ett påsktraktat som heter *Mishna Pesahim*. Traktatet hör till *Mishnas* andra ordning, som handlar om högtider eller festdagar. *Pesahim* är den enda av traktaten som talar om påsken.

I *Mishna Pesahim* 10:3 står det att man ska förbereda påskalammet så att det kan ätas på kvällen vid bordet. Det äts efter den andra vinkoppen.³⁴ I *Mishna* understryks det att påskoffret är viktigt men inte avgörande och att man kan leva utan offer eftersom andra viktiga element fanns kvar. Då templet förstördes var det en del saker som inte längre kunde göras av påskkvällens firande, som till exempel att äta av påskoffret eller sätta av blodet på dörrposterna. Offrets blod fortsätter ge Israel meriter³⁵ även om det inte går att offra. Måltiden som är nu istället för påskoffret är som en påminnelse om påskoffret. Man kunde fira påsk redan innan det fanns något tempel.

Människorna hittade andra sätt att fira påsken istället för att allting kretsade sig kring offret. De som skrev *Mishna* hade gjort sin uppgift. Vin beskrev glädjen istället för offret. Ojäst bröd och bittra örter hade i början sekundär betydelse men fick samma ställning som offret,

31 Stemberger, 2011, 142. Wald, 2007, 319.

32 Wald, 2007, 320.

33 Wald, 2007, 70.

34 Tabory, 1999, 64.

35 Bokser, 1986, 1, 8.

eftersom man inte hade templet kvar.³⁶

I *Tosefta* finns ett påsktraktat som heter *Tosefta Pisha*. Traktatet är mer omfattande än *Mishna Pesahim* och verkar även inkludera dess text i sin helhet med mycket annat material. Där berättas mer ingående om olika ritualer och deras betydelse än i *Mishna*.

Mek. och *MekSJ.* är midrash-texter. De består inte av likadana tolkningar som något annat verk och är självständiga. *Mekhilta* betyder mått och motsvarar hebreiskans *midda* som betyder regel eller norm.³⁷ Till midrash-texter hör antologier, homiletik, *aggada* och *halakha*. Midrash kommer från roten $\Psi\Gamma\Gamma$ som betyder söka eller undersöka. I Bibeln används termen midrash två gånger (2. Krön. 13:22; 24:27) för historia eller utläggning. Under andra templets tid användes termen allmänt för undervisning och lärande.³⁸ Rabbinsk Midrash är en textform som är skriven så att den följer Bibeln vers för vers eller ord för ord och tolkar och kommentarer Bibeltexter. Bibeln anses vara Guds ord. I judendom används termen midrash på tre sätt: 1 att referera till en enskild exegetisk perikop, 2 att beskriva en rabbinsk metod av biblisk tolkning och 3 att beteckna sammanställningen av rabbinska exegetiska utsagor framställda på sena antiken.³⁹

Mek. och *MekSJ.* hör till *halakhiska* texter, eftersom de diskuterar lagen (*halakha*) utgående från bibeltexter och tolkar dem. De är från den tannaitiska tiden och enligt Kahana hör de till olika skolor, *Mek.* hör till Rabbi Ishmaels skola och *MekSJ.* till Rabbi Akivas skola.⁴⁰ Stemberger ger förslag till att *Mek.* skulle ha fått sin slutliga form under andra hälften av tredje århundradet och att *MekSJ.* är skriven efter *Mek.*, men det är oklart när.⁴¹

Enligt Shinan och Yakovitch finns det midrash även i Bibeln, till exempel Krönikeböckerna är midrash till Samuels- och Kungaböckerna, eftersom det skrivs om samma sak men på olika sätt och mer beskrivande i Krönikeböckerna.⁴² Enligt dem har de som skrivit midrash-texter hittat flera möjliga betydelser till en religiös text.⁴³

Mek. är i sin helhet en kommentar till Ex. från kapitel 12 till kapitel 23 och om sabbaten i

36 Bokser, 1986, 99, 96.

37 Stemberger, 2011, 278.

38 Herr, 2007, 182.

39 Porton, 2005, 520.

40 Kahana, 2007, 193.

41 Stemberger, 2011, 282, 287.

42 Shinan & Yakovitch, 1986, 265–267.

43 Shinan & Yakovitch, 1986, 259–260.

Exodus 31 och 35. Den innehåller både *halakhiskt* (handlar om lagen) och *aggadiskt* (övrigt exegetiskt) material⁴⁴ men vissa väsentliga lagliga delar går den inte igenom.⁴⁵ Det finns olika manuskript och redigeringar av *Mek.* som finns i Venedig och blev klar 1515–1545. Lauterbach och Horovich är de utgåvor som är tillgängliga idag. Texten utgår från Ex. inte ord för ord men några ord per gång eller ett ord. Flera rabbiner och så vidare talar om sina åsikter ibland i form av ett samtal i texten. Enligt *Talmud* är *Mek.* en *halakhisk* samling för gudstjänsten.⁴⁶

Mek. är indelad i nio delar varav den första är *Pasha* och grundar sig på Ex. 12:1–13:16. Varje del eller *masekhta* är indelad i *parashot* som i sin tur är indelade i *halakhot*. De summerar versen, kapitlet eller hela delen. Rabbi Samuel ben Hophni och rabbi Nissim Gaon gav attribution av verket till rabbi Ishmael.

Enligt Lauterbach hörs *Mek.* till de äldre *halakhiska* midrashim. Det är många yngre skrifter som överensstämmer med äldre bibelöversättningar.⁴⁷ Men det är inte sant att *Mek.* hör till de äldre midrashim, eftersom den sista redaktionen är sen. Dessutom ser det ut som om man inte kan tala om endast en tannaitisk midrash mera. Man börjar undersöka olika traktat som skilda och självständiga enheter.⁴⁸

Dateringen till sista editionen av *Mek.* har föreslagits till 8:e århundradet i Egypten eller Nordafrika. Andra daterar verket till andra hälften av 3:e århundradet.⁴⁹ De tidigaste fullständiga handskrifterna är från 1200- och 1400-talen. Den texten som är tillgänglig är rekonstruerad av texter från geniza-fragment och citat från MHG.⁵⁰

MekSJ. är ett verk som tolkar Exodus. Den attribueras till Rabbi Shimon bar Yohai på grund av början av boken. Flera *rishonim* har känt verket med andra namn som "*Mekhilta de Sanya*", "*Sifre de-veRav*", "*Mekiltin de Rabbi Akiva*" och "*Mekilta de rabbi Shimon (bar Yohai)*".⁵¹

MekSJ. är en midrash med utläggningar, tolkningar och exeges till Ex. 3:1, 7; 6:2; 12:1-24:10;

44 Kahana, 2007, 793.

45 Stemberger, 2011, 279.

46 Stemberger, 2011, 278.

47 Stemberger, 2011, 280.

48 Stemberger, 2011, 281.

49 Stemberger, 2011, 282.

50 Stemberger, 2011, 285.

51 Stemberger, 2011, 284-5

30:20–31:15; 34:12, 14, 18–26; 35:2. Man vet inte med säkerhet om den ursprungliga texten var längre än den nuvarande. Den ursprungliga indelningen är inte heller fastslagen.⁵²

Man tror åtminstone att *MekSJ*. är en tidig midrash-text från den tannaitiska perioden. Texten har blivit översatt av W. David Nelson år 2006.⁵³ Forskarna är inte säkra på när *MekSJ*. har skrivits, men de flesta av dem tycker att de *halakhiska* delarna skrevs sent. *MekSJ*. användes i Babylonien, men den var försvunnen och hittades i Genizah i form av manuskript i mindre delar.⁵⁴

Terminologin och rabbinernas namn tyder på att *MekSJ*. hör till rabbi Akivas skola. *Haggadan* stämmer överens med *Mek*. Det är svårt att veta exakt datum och också svårt att veta om *Mek*. eller *MekSJ*. är äldre.⁵⁵ *MekSJ*. hör till den klassiska tolkningstraditionen av rabbi Akivas skola och är ganska nära *Mishna* vad gäller tolkning. Det finns andra tolkningstraditioner inom rabbi Akivas skola som inte är konsekventa sinsemellan och som inte knyter sig an till *Mishna* så mycket.⁵⁶

MekSJ. liknar ganska mycket *Mek*. till innehållet för att de *halakhiska* delarna har skrivits under samma tid och för att båda skriver om Exodus. Rabbinerna som har skrivit *Mek*. och *MekSJ*. har skrivit till viss del liknande innehåll, troligtvis för att de har läst samma texter.

Midrash-texterna är skrivna på *Mishna*-hebreiska. Då rabbinerna tolkar och förklarar bibeltexter använder de sig av exegetiska metoder. Den största delen av tolkningar i midrash är anonyma men författarens namn för *Midrash*-texten brukar stå i början och i slutet av skriften. Rabbinernas förklaringar på Bibeltexter i midrash är grundade delvis på andra Bibeltexter och delvis på andra rabbiners förklaringar av Bibeltexter.⁵⁷

Rabbinerna tolkar påskan i *Mishna* till viss mån på ett annat sätt än i Ex., eftersom de funderar på olika sätt att fira påskan utan offer. Då *Mishna* skrevs visste man att templet inte längre fanns. Ändå skrev rabbinerna *Pesahim*-traktatet som om templet fanns kvar för tiden då templet igen byggs upp så att judarna skulle veta hur de skulle gå till väga om templet byggdes upp igen. *Tosefta* tar upp och kommenterar hur påskoffret beskrivs i *Mishna*, medan

52 Stemberger, 2011, 286.

53 Nelson, 2006, Mekhilta de Rabbi Shimon bar Yohai.

54 Kahana, 2007, 795.

55 Stemberger, 2011, 286–7.

56 Kahana, 2007, 193.

57 Kahana, 2007, 194.

skrifterna *Mekhilta de-Rabbi Ishmael* och *Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai* främst kommenterar beskrivningen av påskoffret i Bibeln. Texterna beskriver även alternativa sätt att fira påsken på. Alla de ovannämnda texter som kommer att tas upp i denna avhandling är *Mishna Pesahim*, *Tosefta Pisha*, *Mekhilta de rabbi Ishmael* och *Mekhilta de rabbi Shimon bar Yohai*. *Tosefta Pisha* citerar *Mishna* och beskriver mera noggrant hur påskoffret ska utföras och tillägger detaljer som fattas i *Mishna*. *Tosefta* är mera detaljerad än *Mishna*, vilket även syns i dess längd. *Mekhilta de rabbi Ishmael* utgår ifrån Exodus-narrativet. Den tar upp verser, ord, allt där emellan, olika rabbiners åsikter om hur man ska göra med olika offer och orsaker till att man gör det. I *Mekhilta de rabbi Shimon bar Yohai* ingår det ett påskdokument som följer Exodus-narrativet och berättar om olika rabbiners syn på påskoffret. Det finns fler teologiska diskussioner i *Mekhilta*-texterna och fler instruktioner om vad man ska göra i de olika situationer i *Mishna* och *Tosefta*. Midrash skrevs vid sidan om annat rabbinskt material, som till exempel *Mishna* och *Tosefta*, i Palestina. Dit hör både *aggadiskt* och *halakiskt* material, t.ex. *Mekhiltot* hör hit. *Targum* är en översättning av GT till arameiska och tas upp en gång i denna avhandling.⁵⁸

4.2 Centrala texter

Efter att ha läst igenom flera texter har jag kommit fram till att dessa texter är de som jag ska fokusera på: *Mishna Pesahim* (*Pes.*), *Tosefta Pisha* (*Tos.*), *Mekhilta de-Rabbi Ishmael* (*Mek.*) och *Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai* (*MekSJ.*). Orsaken till att jag har valt texterna är att först hade jag bara tänkt skriva om *Mishna Pesahims* teologi om påskoffret och blodet men det fanns inte mycket teologi där. Eftersom *Tosefta* är ett verk som både citerar *Mishna* och utvecklar *Mishnas* text var det naturligt för mig att även välja den. *Mekhiltot* valde jag för att de innehåller mycket teologi och de följer Bibelns text noggrant.

Jag har valt ut fem centrala texter från varje dokument som jag analyserar. Alla texter handlar om olika ämnen så det står i fotnoter var det står om samma ämne i andra primärtexter. Mitt tillvägagångssätt är följande: först analyserar jag den text eller de texter som jag har valt ut, sedan tar jag upp andra texter om samma ämne i samma dokument, andra primärtexter och i

⁵⁸ Alexander, 1992, 320.

sekundärlitteraturen och till sist jämför jag alla texter i en kort sammanfattning. Det är en varierande mängd material som hör till varje analysdel.

4.2.1 Mishna

4.2.1.1 Mishna Pesahim 5:5

Efter att ha diskuterat om påskoffrets rätta benämning, till vem man får offra det och om man får offra det när man har jäst i huset övergår rabbinerna i 5:5 till att diskutera om den rätta förståelsen av Ex. 12:6, där det står ”Ni skall spara det till den fjortonde dagen i denna månad; då skall hela Israels församlade menighet slakta det mellan skymning och mörker.” De anser att det är tre grupper som Israels folk delas in i då de ska offra påskoffret som har att göra med tre ord i versen. Samtidigt ska israeliterna använda skålar utan fötter så att blodet inte koagulerar.

”Påsk[offret] offras av tre grupper, som det är sagt: 'och hela sammanträdet av församlingen av Israel ska slakta det.' (Ex. 12:6)⁵⁹”

”Och skålarna hade ingen fot, så att de inte lägger ner dem, och blodet koagulerar.”

Mishna (Pes.) berättar här vilka grupper som folket indelas i. Det är tre grupper: sammanträdet, församlingen och Israel. På hebreiska: קהל ועדה וישראל. Personerna visste troligtvis själva vilken grupp de hörde till. Skålarna som enligt *Mishna* användes hade inte fötter så att blodet inte skulle koagulera. I Bibeln står det inget om att folket skulle delas in i tre grupper utan om ”hela Israels församlade menighet” (Ex. 12:6), vilket låter som en grupp. Det står inte heller något om skålar utan fötter. Att det i *Pes.* handlar om tre grupper är en tolkning, eftersom Bibeln använder tre ord: Israel, församling, menighet. På ett ställe i Bibeln delas folket in i tre grupper: Dom. 9:43 där Avimelek, som var kung i Israel, delar in sina män i tre grupper i en strid. Skålar utan fötter kommer senare för att förklara hur prästerna ska göra i templet som inte ännu fanns i Ex. 12. Här togs endast en del av versen med för att den är på något sätt intressant. Skålar utan fötter låter som skålar med runda botten, som man inte kan lägga på marken, eftersom skålen inte hålls stående utan faller åt

59 Andra texter som tar upp samma tema Tos. 4:10. Mek. Kap. V rad 110-112. MekSJ. XVII:V 1A, B.

sidan så att blodet far ut. Enligt fotnot 33 är det ett koordinerat och formellt sätt att offra på.⁶⁰

I *Tos.* 4:10 sägs det att folket delas in i tre grupper men det sägs inte i vilka grupper.⁶¹ Det kan vara att de som skrev det inte visste vilka grupper det var som folket skulle delas in i eller förväntade sig att alla hade läst *Mishna*. Skribenterna förväntade sig att alla hade läst *Mishna* för att den är grunden till *Tosefta*. I *Tosefta* verkar det som att man har citerat *Mishna* och sedan har texten utökats och förklarats mer av rabbinerna som skrev *Tosefta*.⁶²

I *MekSJ.* XVII:V 1A, B står det att de grupper som offrade påskoffret är enligt Ex. 12:6 sammanträde, församling och Israel, och *Mek.* anger att det är samma grupper enligt de visa, som är rabbiner.⁶³ Grupperna som folket är indelade i är desamma som nämns i *Mishna*. I dessa båda rabbiniska texter, det vill säga *MekSJ.* och *Mek.*, beskrivs samma sak från olika källor: *Torahn* och tidigare rabbiniska utsagor.

Enligt Cohn står det mest ut att folket offerar i tre skift och att prästerna skickar skålarna vidare till varandra mot altaret. Cohn har märkt att orden "enter" och "exit" används flest gånger i *Mishna* och det är då det talas om att grupperna var för sig går in i och sedan ut ur templet⁶⁴, vilket bekräftas i *Pes.*, där det står tre gånger i kap. 5 att de går in och ut. Grupperna har egna turer och går var för sig in i och ut ur templet. Om det var på det sättet som rabbinerna säger, var tempelgården troligtvis för liten för att hela folket skulle rymmas där på samma gång. Enligt Bibeln var det endast en grupp av israeliter och inte flera som gick in till tempelgården. Om det har varit så att folket delas in i tre grupper är inte säkert. Det kan även vara möjligt att rabbinerna har velat förklara varför det finns tre ord som används i versen och den enda förklaringen som de har kommit fram till var indelningen i tre grupper.

Enligt Leonhard var israeliterna tvungna att offra påskoffret i templet i en välorganiserad procedur för att tiden för offrandet var begränsad.⁶⁵ Där står det inget om i hurdana grupper folket indelades i, vilket tyder på att de inte var indelade i specifika grupper enligt honom.

Sammanfattningsvis kan konstateras att texterna talar om att folket ska delas in i tre grupper. Texterna har samma namn på grupperna och samma ordning på vilken grupp som får gå in

60 Töpelmann, 1912, 194.

61 *Tos.* 4:10

62 I en del moderna *Tosefta*-utgåvor är *Mishna* citerat i kursiv så att man vet det, och det står även från vilket kapitel och vilken vers citatet är taget från.

63 *MekSJ.* XVII:V 1A, B. *Mek.*, kap V, rad 110–112.

64 Cohn, 2008, 37, 123.

65 Leonhard, 2006, 65.

först, och vilken som får gå in sist, som visar att det var en etablerad tolkning och ingen unik tolkning, som rabbinerna skrev om. Sammanträdet gick först in i tempelgården, sedan församlingen och till sist Israel. Det är endast Mishna som talar om behållare utan fot om man inte räknar *Tosefta* med, som har citerat *Mishna*. Cohn har i sin artikel märkt att det står i *Mishna* om att gå in i och ut ur templet i samband med att grupperna går in och ut i Bibeltextern, vilket tyder på att *Mishna* vill betona att grupperna inte samtidigt ryms på tempelgården, medan Leonhard verkar vara av åsikten att folket inte delades in i grupper.

4.2.1.2 Mishna Pesahim 5:6

I följande avsnitt, som kommer direkt efter föregående avsnitt, diskuterar rabbinerna om hur prästerna tar emot blodet av den som slaktar lammet och kastar det på altargrunden. Först slaktar en israelit lammet. Prästerna är i två rader och skickar behållaren med lammets blod vidare till följande präst som står bredvid. Den som står närmast altaret kastar blodet på altaret och sedan skickas behållaren tillbaka. Det är endast *Mishna* och *Tosefta* som talar om detta och det förklaras inte så mycket varför det görs. Texten visar en bild på hur man firade påskan i templet. Blodet har en viktig roll i templet och speciellt i kastandet av blodet mot altargrunden.

”En israelit slaktade och en präst tog emot blodet. Han ger det till sin kollega, och hans kollega till sin kollega, tar emot den fyllda och ger tillbaka den tomma. Prästen, som är närmast altaret, kastar [blodet] med ett kast mot altargrunden.”⁶⁶

Mishna talar om flera präster som ger skålar med blod till prästen bredvid, och prästen vid altaret kastar blodet mot altarets fot. Det är mycket blod som kastas vid altarets fot. Texten baserar sig inte på Ex. där det står om att blodet målas runt dörren, men grundar sig delvis på andra bibeltexter där det står om att kasta blod på eller vid altaret. B2000 använder inte ordet kasta utan stänka. De talar mest om att stänka blod ”runt om på altaret” (Ex. 29:20; Lev. 1:5, 11; 3:2, 8, 13), på altaret (Lev. 16:19; 17:6, 11; Num 18:17) och på tältet eller uppenbarelsetältet (Num. 19:4, 18) i samband med olika offer. Hela tempelritualen är extrabiblisk i Ex. 12. Det mesta om påskritualen i templet är skrivet på efterbiblisk tid. I 2. Krön. 30:1, 5; 35:1 står det om att påskan firades i templet i Jerusalem. Man ser att det behövs

⁶⁶ Se även Tos. 4:11 a,b.

flera präster till att påskoffrandet ska gå smidigt till. Rabbinerna vill teckna en bild av ritualen under andra templets tid, eftersom templet inte mera fanns då *Mishna* skrevs.

Prästen närmast altaret kastar blodet mot altarets bas, men om han inte kastade det mot basen var det ogiltigt, enligt *Tos.* 4:11 a, b⁶⁷. *Tosefta* talar endast om den sista delen av *Pes.* där det står om att kastet är ogiltigt om man inte kastar det mot altarets bas. Om man kastar blodet på en annan plats än på altargrunden eller -basen räknas det inte. Man ska kasta blodet på rätt sätt för att det ska räknas.

Tosefta och *Mishna* är av samma åsikt om det som står i *Mishna* och *Tosefta* utökar det med att säga att om blodet kastas annanstans än mot altarets bas räknas det inte.

4.2.1.3 Mishna Pesahim 5:8

I det följande citatet, som kommer efter att rabbinerna har talat om de tre grupperna, ville rabbinerna att offerritualen skulle göras på ett annat sätt då påsken tillföll på en Sabbat än på övriga dagar. Prästerna ville ändå rengöra golvet från blod så som de gjorde alla andra veckodagar. Rabbi Juda har en egen åsikt som de visa inte heller håller med om vilket har att göra med blandat blod.

”Så som det gjordes under veckan, så gjordes på Sabbaten. Bara att på Sabbaten brukade prästerna skölja tempelgården, rengöra bort blodet, i motsägelse till de visas önskan. För prästerna ville inte ändra åsikt från vardagsproceduren i detta avseende. Rabbi Juda säger: ‘En bägare var fylld med blandningen. Någon kastar det med ett kast på altaret.’ Och de visa höll inte med honom.”⁶⁸

Här sägs att prästerna ville skölja av blodet från tempelgården på Sabbaten likadant som de gjorde på vardagar. De visa ville inte att man skulle göra så men prästerna följde här samma procedur som på vardagar. Rabbi Juda sade att före sköljningen var det någon präst som samlade blod från golvet i en behållare och kastade det mot altaret.

Enligt *Mishnas* fotnot 36⁶⁹ fanns det någon slags fördjupning som gick igenom hallen som spärrades. När det öppnades kunde vätskan spolas bort. Flera offer offrades på dagen och deras blod blandades på golvet. Därifrån tog prästerna av det blandade blodet.

67 *Tos* 4:11 A, B.

68 Se *Tos.* 4:12 d.

69 Töpelmann, 1912, 195.

Enligt det nya i *Tosefta* säger de visa att blodet måste tas emot med en skål för om det inte kommer i en sådan är det inte giltigt. Och blod som kommer ut i slutet av processen är ogiltigt.⁷⁰ Rabbinerna verkar vara strikta med hur blodet ska vara och hurudan kvalitet blodet har. Det är på grund av att det talas om Sabbaten, som är annorlunda än andra dagar. *Tos.* utökar *Pes.* och skribenterna funderar troligtvis om detta har att göra med Sabbaten. Texten baserar sig inte på Ex. 12. Det har att göra med den praktiska delen i hur man på bästa sätt firar påsken i templet och håller rent där. Prästerna vill att templet hålls rent även på Sabbaten, medan de visa vill att det inte ska göras likadant som på andra dagar då det är Sabbat.

Nu följer en del av *Targum*, som inte är en rabbinsk skrift utan en tidig översättning av GT på arameiska, skriven av judar. I rabbinsk hebreiska används verbet *tirgem* i betydelsen att översätta.⁷¹ I *Targum* brukar bibelverser också förklaras. Det finns flera olika *targumim*, till exempel *Targum Pseudo-Jonathan*, *Targum Onqelos* och *Targum Neofiti*. Nu följer en del av *Targum Pseudo-Jonathan*. *Targum Pseudo-Jonathan (Tg PsJ)* talar om att påskoffrets blod och omskärelsens blod blandas som ett tecken i husen, som israeliterna är i, så att när Gud ser blodets merit kommer han att låta dem leva, och dödens ängel dödar dem inte heller.⁷² Alla männen och pojkar ska vara omskärda för att man ska kunna offra lammet för dem. Att blanda blod är bildligt talat här eftersom omskärelsen normalt gjordes då barnet var åtta dagar gammalt. Det talas inte om att offrets eller offrens blod ska blandas så som i *Mishna* utan att omskärelsens och offrets blod blandas, och att det görs samtidigt åtminstone bildligt.

Toseftas och *Mishnas* skribenter är av samma åsikt i att prästernas tvättande av blodet på Sabbaten gjordes i motsägelse till de visas vilja, och att rabbi Juda talade om att blanda blod och kasta det mot altaret, men de visa höll inte med honom. Det är för att frågan är om Sabbatsregler då påsken tillfaller på Sabbaten, och då får man inte göra samma saker som på andra dagar enligt vissa rabbiner. På sabbaten ska man vila från allt det vardagliga. I *Tg PsJ* tas upp en annan synvinkel på saken som har att göra med att omskärelsens och offrets blod blandas.

Vitsen med att blanda omskärelsens blod och påskoffrets blod har att göra med att båda var eviga stadgar (Gen. 17:13; Ex. 12:14), och båda räddade på sitt sätt judarna. Omskärelsen var

70 *Tos.* 4:12 E–G.

71 Alexander, 1992, 320–321.

72 *Tg PsJ* Ex. 12:13

ett tecken på att judarna var Guds folk och påskoffrets blod var ett tecken på att Gud inte skulle döda dem på påsken. Både påsken och omskärelsen är förbundstecken. Till exempel tänkte Gud döda Moses när han med sin familj var på väg till Egypten, men hans son blev omskärdd och han överlevde (Ex. 4:24, 25).

4.2.1.4 Mishna Pesahim 7:6

Rabbinerna talar just innan detta avsnitt när man kan kasta offrets blod på altaret. Efter det talas det om församlingen, alltså folket. Om de flesta var orena då det var tid för påsken och påskoffret skulle påsken firas i ett tillstånd av orenhet. Det skedde även om prästerna var orena. Den andra påsken firades av de orena om de flesta var rena under första påsken. Det är en månad mellan datumen. det är endast Tosefta och Mishna som talar om detta så det finns inte så många motsägelser mellan texterna.

”[Om] församlingen gjordes oren, eller den största delen av den, eller om prästerna var orena medan församlingen förblev ren, förbereds det i ett tillstånd av orenhet. [Om] en minoritet av församlingen gjordes oren, ska de som är rena hålla den första, och de som är orena hålla den andra.”

Texten berättar att man kan fira påsk i ett orent tillstånd, ifall över hälften av befolkningen är orena då. Annars får de som är rena hålla den första påsken som är i Nisan och de orena en månad senare. Texten grundas i Bibeln då det står att man ska fira Herrens påsk, men det står ingenting om att man ska fira en annan dag en månad senare ifall man är oren. Det skulle inte ha gått i Ex. 12, eftersom dagen efter slaktandet av påskoffret skulle judarna bort från Egypten. Budet om orenhet kom senare i Bibeln, vilket berättas om i nästa stycke. Hela den ovannämnda texten är ett tillägg till den bibliska texten. Rabbinerna har troligtvis kommit fram till lösningen för att det står i *Mishna* och Num. att man måste fira påsken när man är ren, men eftersom det tillfaller en viss dag och alla måste fira påsken, tyckte rabbinerna att det skulle gå lättare att fira påsken på detta sätt.

Enligt *Mishnas* fotnot 37 behöver det finnas både rena och orena präster. De orena prästerna ska ha hand om de orenas offer om de orena är flera. Om det är lika många rena och orena kan de rena och orena fira påsken skilt eller så kan de orena hålla påsk en månad senare.⁷³

Orenhet av ett lik är en direkt koppling till påsken. Num. 9:10 förbjuder israeliterna att offra

⁷³ Töpelmann, 1912, 210–211.

påskoffret ” Om någon av er eller era efterkommande har blivit oren genom en död kropp eller befinner sig på en långväga resa”⁷⁴. I Lev. 5:2 står det att man blir oren genom att röra på ett dött djur. Man kan även bli oren på andra sätt, till exempel genom att röra på döda kroppar. Det verkar som om Num. 9:10 säger att man inte får offra påskoffret om man är oren, medan Pes. beskriver att ifall de flesta av en eller annan orsak är orena ska påsken firas i orenhet, men om de flesta är rena ska de orena hålla den andra påsken en månad senare. Det har att göra med att alla judarna ska fira påsk.

Tosefta talar om att om man tror att man är oren då när man ska äta påskoffret ska man rena sig.⁷⁵ Då hördes det till religiösa sammanhang. *Mishna* säger ingenting om att man ska rena sig, men det gör man ändå. Beroende på hur man har blivit oren tar det olika lång tid att rena sig. Det måste man veta själv eller visa sig till prästerna men helst inte på påsken.

Texterna talar delvis om liknande saker men de har en del olikheter också. *Mishna* talar om att om största delen av församlingen är oren ska påsken firas i orenhet, men om de flesta är rena ska de rena fira påsk i Nisan och de orena en månad senare. *Tosefta* fortsätter med att säga att om man är oren ska man rena sig, vilket kan ta olika lång tid, och det kan variera beroende på hur man har blivit oren. Bradshaw och Hoffman har utgående av Num. 9:10 kommit fram till att orenhet av ett lik har direkt koppling till påsken, vilket stämmer enligt bibeltexten. *Mishnas* fotnot talar om att både orena och rena präster behövs åtminstone då de flesta är orena när påskoffret ska offras.

4.2.1.5 Mishna Pesahim 7:9

Rabbinerna diskuterar om vilka delar av offret som ska brännas beroende på hur mycket av offret som har blivit oren. Efter det övergår de till att diskutera om vem som får äta påskoffret och vad som händer ifall det inte har någon som äter det. Rabbinerna diskuterar om orsaker till att det kan ske, vilka är att offret är oren eller att ägaren har dött. Det verkar som att alla är överens om vad som ska hända med offret, vilket är att det ska brännas.

”Påskoffret som gick ut eller som gjordes oren ska brännas genast.”

74 Bradshaw & Hoffman, 1999, 25.

75 Bradshaw & Hoffman, 1999, 26.

”Rabbi Yohanan ben Beroqah säger: 'Också: Detta ska brännas genast, för det har ingen som äter det.’”⁷⁶

Pes. talar här om att påskoffret ska brännas om det blir orent eller om det inte finns någon som äter det. Det kan vara på grund av olika orsaker. Ex. 12:5 säger att det ska vara felfritt, vilket även betyder att det ska vara rent. Texten baserar sig delvis på Bibeln där det står om att påskoffret ska vara rent och att det överblivna köttet ska brännas på morgonen. Rabbinerna har modifierat bibeltexten till att påskoffret kan brännas om det har blivit orent eller om ingen äter det. Man får bränna påskoffret tidigare än på morgonen enligt rabbinerna. Det har inte så stor roll, eftersom det ändå förr eller senare ska brännas. Rabbinerna har troligtvis kommit fram till denna lösning, eftersom de tidigare har talat om de olika grupperna, vem som har skaffat lammet, och även för att påskoffret ska vara rent enligt Ex. När det överblivna ändå ska brännas kan det lika bra brännas tidigare om ingen äter offret.

Enligt *Mishnas* fotnot 50⁷⁷ får köttet inte föras utanför Jerusalems port från och med eftermiddagen den 14 Nisan och den får inte lämna huset där det ska ätas natten till den 15. Om det sker så måste köttet räknas som oren och brännas. Ingen oinvolverad behöver äta köttet istället för den döda. Fotnot 52⁷⁸ berättar om att om det inte finns någon fläck på själva köttet, kan det inte brännas utan vidare, eftersom man inte får förstöra köttet så länge det inte har förlorat sin helgelse. Köttet måste förstöras eller åtminstone bli fult, för att det ska kunna förstöras.

Tos. 6:6 talar om offrandet av påskalammet. Om någon offrade påskoffret och insåg att ägaren har dragit sig ur, dött eller blivit oren ska offret brännas genast.⁷⁹ Det måste ha varit någon som kände personen eller någon annan som med jämna mellanrum besökte människor och märkte då om någon hade dött. Lammets ägare hörde till sällskapet som offrade det. Han var även tvungen att se till att offret var i bra skick och att det inte hade blivit orent för annars kunde offret inte offras.

Mek. säger att någon kan tänka att det är rituellt passande att lämna något av offret till morgonen. Därför säger skriften: Ni ska inte lämna något av det till morgonen men det som blir kvar till morgonen ska ni bränna i eld.⁸⁰ *Mishna* talar om att om ingen äter offret ska det

76 Se *Tos.* 6:6

77 Töpelmann, 1912, 215.

78 Töpelmann, 1912, 215–216.

79 *Tos.* 6:6.

80 *Mek.* kap VI rad 92–96.

brännas. *Mek.* talar om att kött som ingen äter till exempel för att ägaren har dött eller att köttet som har blivit över till morgonen ska brännas. Det kunde man inte ta med sig till vandrigen bort från Egypten under första påsken. Det skulle ha vägt, och Gud skulle ändå ge mat till sitt folk. Därför var israeliterna tvungna att bränna köttet.

Dessa texter beskriver att påskoffret, som har blivit orent eller vars ägare har dött eller dragit sig ur offrandet, ska brännas genast. Varför har *Mishna* sådana betoningar? Åtminstone av *Mishnas* fotnot måste köttet bli förstört eller se fläckigt ut. Det behövdes inte ätas om ägaren inte mera fanns. Det står inte dess mera om orsaker men har troligtvis att göra med att köttet ska vara ofläckat och perfekt så som offret. Det talas även om att det kött som har blivit över till morgonen måste brännas. Då israeliterna skulle bort från Egypten fick de inte ta med sig av påskoffrets kött. Offret och de brända delarna blev alla kvar i Egypten.

4.2.1.6 Sammanfattning

Vi har nu behandlat fem korta texter ur *Mishna Pesahim*. Enligt dessa fem textavsnitt ur *Mishna Pesahim* ser påsken till viss del liknande ut som i Bibeln och till viss del annorlunda. Vi har fått se hur man handskas med blodet, med offret och när rena och orena personer får fira påsk. Rabbinerna vill betona främst hur påskoffret offras i templet, vilket inte syns i Ex. Prästerna offerar och kastar blodet på altaret och försöker mer detaljerat förklara hur påsken ska firas. Det får till exempel firas i orenhet om majoriteten av folket är orena. Annars måste det firas en månad senare. Det står mer detaljerat än i Bibeln vad som händer med offret vid tiden det ska ätas eller om ingen äter det. I Ex. står det inte om man ska vara ren eller oren men i Num. 9:10 står det att man ska vara ren. Alla ska ändå fira påsken så rabbinerna tyckte att det blir enklare på det sättet. Påskoffret ska enligt *Mishna* brännas genast om den har blivit oren eller om den inte har någon som äter det. Enligt Ex. ska det överblivna köttet brännas på morgonen.

Andra texter som togs upp som skiljer sig från *Mishna Pesahim* är *Tos.*, *Mek.*, *MekSJ.* och *Targum*. I *Tos.* står det inte vad de tre grupperna heter som Israels folk delades in i och att om man kastar offrets blod annanstans än mot altarets bas är det ogiltigt. Enligt *Tos.* ska blodet tas emot i en skål och på Sabbaten ska ritualen göras på ett annat sätt än på andra dagar, vilket har att göra med att rabbinerna vill att man ska göra sysslor på ett annat sätt på Sabbaten. *Tg PsJ* innehåller påskteologi då det talas om att påskoffrets blod och omskärelsens blod blandas

som ett tecken. Båda ritualerna har att göra med blod och är eviga stadgar. Om männen inte har blivit omskärda kan man inte offra påskoffret för dem heller.

4.2.2 Tosefta

4.2.2.1 Tosefta Pisha 4:2

Rabbinerna talar innan detta avsnitt om att innan kvällsoffret får man inte offra något annat offer än påskoffret. Detta avsnitt talar om offerdjuret, och vad som händer om det offras för något som det inte är ämnat till. På påsken offrades påskoffret innan kvällsoffret. Rabbi Ishmael och Rabbi Yohanan ben Berocah säger att de som inte på hela året har offrat försoningsoffer måste göra det innan de kan offra påskoffret. Rabbinerna funderar efter nedanstående text för vilka människor man får offra påskoffret.

”[Om] någon slaktade djuret under rätt beteckning men rörde blodet under fel beteckning är det giltigt för det är rätt sätt att offra som kvalificerar offret.”⁸¹

Texten ger en bild av att rätt sätt att offra kvalificerar offret oavsett hur man rör dess blod. Bilden baserar sig inte på Bibeln. I Ex. 12 står det inget om hur man rör blodet på fel sätt, men enligt bibeltexten är både offrandet, målandet av dörrkarmarna med blodet och ätandet lika viktiga. Det som är extrabibliskt är beteckningarna och att det djur som var ämnat till att offras för ett visst ändamål inte kunde offras till något annat. Rabbinerna har utvecklat mycket teologi och tankar kring offrandet med rätt och fel beteckning som det inte står om i Bibeln. Logiken med detta har troligtvis att göra med att påskoffret är viktigt för att det skulle offras för varje israelit. Det var mycket viktigt att rätt personer var med i det och att det var för rätt offer eftersom olika regler är till för olika offer.

I *Pes.* står det om offret har offrats under en felaktig beteckning är det ogiltigt.⁸² Man måste komma ihåg att använda rätt beteckning för offret som ska offras. Även om offret skulle offras på rätt sätt är det ogiltigt om man inte använder offrets riktiga namn eller benämning. Enligt *Tosefta* är offret giltigt om man använder offrets rätta beteckning under slaktandet men rör om blodet under fel beteckning. Men om offret offras under fel beteckning är det inte giltigt, för det är viktigare att offret har rätt beteckning än om man råkar säga fel vid

⁸¹ Se *Pes.* 5:2, *Mek.* kap. XI, rad 20–25.

⁸² *Pes.* 5:2

blandandet av blodet. Det är mycket förståeligt att man sätter olika mycket vikt på olika delar av en ritual. I offrandet har slaktandet störst betydelse, och människorna ser mycket mer noggrant på slaktandet än på hur blodet blandas eller om blodets beteckning är rätt.

I *Mishna Pesahim* 5:2 beskrivs att om man offerar ett lamm till påskoffer, som inte är ämnat för det eller kastar blodet till fel ställe på altaret är det opassande. Enligt denna text är det viktigt att det djur som offeras till påskoffer är ämnat till det. Om det inte är ämnat till påskoffret ska det inte offeras då. Enligt fotnot 6 i *Mishna* finns det fyra offerhandlingar som man ska göra med tanke på offrets syfte och personens syfte med offret. 1 Slaktandet runt halsen, 2 Blodet från snittet ska gå till en behållare, 3 att ge blodet vidare till altaret och 4 stänkandet av blod på altaret. En ändring av offrets syfte eller att man tror att den hör till någon annan är olämpligt i samband med påskoffret till skillnad från andra offer. Offret blir olämpligt därför.

I *Mek.* XI står det att om någon offerar ett djur till påskoffer, som först var ämnat att offeras för ett annat ändamål, bryter han mot budet om att slakta offerdjuret till rätt ändamål. Någon kan tänka att det rituellt sett borde fungera att offra djur till något annat än vad de är ämnade för, men i Ex. 12:3 står det att ”varje familjefar den tionde i denna månad (Nisan) skall ta ett lamm eller en killing, ett djur för varje hushåll.” Den ska de offra den 14 Nisan, alltså på påsken. Enligt rabbinerna får man alltså offra ett djur till påskoffer som är ämnat för det.

Dessa texter tar upp samma sak från olika synvinklar. *Tosefta* beskriver att om offret offeras under rätt beteckning men blodet blandas under fel beteckning är offrandet giltigt för att offret och offrandet är viktigare än att blodets beteckning ska vara rätt. *Mek.* anger att ifall offrandet sker under fel beteckning är hela offerritualen ogiltig. Det är förståeligt för att slaktandet av offret är det viktigaste som händer under påsken, och då är det viktigt att det talas om offrandet med rätt beteckning. *Pes.* talar om att det är opassande att offra ett djur till påskoffer som inte är ämnat för det. Rabbinernas logik är att påskoffret har andra regler och det är mycket viktigare att få dess beteckning rätt än andra offer för alla ska offra det på samma tid.

4.2.2.2 Tosefta Pisha 4:12

Innan följande avsnitt talar rabbinerna om de tre grupperna. Eftre det diskuterar de om Sabbatsdagen, men det är andra verser som behandlas än tidigare. I texten beskrivs hur

prästerna moppar golvet på Sabbaten, såsom de gör alla andra dagar, men på Sabbaten görs det emot de visas, alltså rabbinernas, vilja. Det talas även om hur mycket blod det fanns på golvet efter att alla hade offrat sina lamm och att prästerna var tvungna att vada i blod.

”Hur ska de moppa gården? De stoppar upp det och skvalpar det med en ström av vatten genom det tills det är lika rent som mjölk.”⁸³

Att städa och rengöra golvet var viktigt för prästerna efter varje påskfirande. Mjölakens färg verkar vara standarden för hur rent det ska vara.

”Han (rabbi Judah) sade till dem: 'Om så, så varför stoppar de upp gården, så att prästerna halkar runt i blod upp till deras vrister?' De sade till honom: 'Det är en bra sak för prästerna att gå i blod upp till deras vrister.’”

Bilden som texterna ovan ger av påskoffret är att det var blodigt i templet. Prästerna var tvungna att tvätta tempelgården efter allt offrande. Först berättas det hur man tvättar golvet, vilket görs så att man stoppar om tempelgården och häller vatten på golvet tills det blir rent. Den andra texten ger en bild av att prästerna vadade i blod på tempelgården till deras vrister för att det var bra för dem. Allt som händer i texten är extrabibliskt eftersom templet inte fanns i Ex., och senare i Bibeln står det inte heller hur templet ska städas eller hur mycket blod det fanns på påsken. Rabbinerna kommer fram till lösningarna antingen av egen eller någon annans erfarenhet, eller så vill de visa hur många judar som firade påsk i Jerusalem då templet ännu fanns kvar, eller så vill de bara måla upp en blodig bild, eftersom blodet är det viktigaste. Orsaken till att det enligt de visa var bra att vada i blod är ett mysterium. Blodet räddade Israels folk i Egypten. Enligt Ex. 13 tillhör varje förstfödd son Herren och det måste lösas ut. Det är en påminnelse av när Gud räddade israeliterna ur Egypten. Det var flera människor i templet på påsken och troligtvis bara ett eller några altare och det kom mycket blod på golvet. Därför måste golvet moppas.

Mishna Pes. beskriver att ritens gjordes likadant på sabbaten som på en vanlig dag. Och prästerna moppade gården i motsägelse till de visas önskingar.⁸⁴ Rabbinerna skulle ha viljat att man skulle ha städat templet troligtvis efter sabbaten, vilket prästerna inte var med på eftersom de visste hur mycket blod det fanns på tempelgården. Enligt sabbatsregler som rabbinerna tänkte ut skulle man fira sabbat och göra sysslor på annat sätt än på vardagen. De ville att prästerna skulle städa templet på ett annat sätt än på vardagar också.

83 Se Pes. 5:8A–C

84 Pes. 5:8 a–c

Enligt Cohn hade prästerna högre auktoritet än de visa, för att de kunde gå emot traditionerna. Han tänker att rabbinerna och prästerna hade en oenighet under tiden då detta skedde och att prästerna hade högre makt över ritualen än rabbinerna.⁸⁵ Därför kunde prästerna gå emot de visas vilja och moppa golvet i tempelgården även på sabbaterna. *Tos.* talar om att prästerna moppade tempelgårdens golv så det blev rent. Rabbinerna ger en bild av att de hade auktoritet i templet men det är inte sant utan endast fantasi. Dessutom vet vi ingenting om de visa, det vill säga rabbinerna, under andra templets tid.

Prästerna moppar gården efter att offerritualen har ägt rum⁸⁶ och efter att alla människor har offrat antingen i sin helhet eller inom en grupp. Så mycket blod att man kan vada i det kommer inte från ett offer utan från flera. Men att moppa gården tog troligtvis lång tid om det inte gjordes så som *Tos.* säger, alltså att man stoppade om gården och sedan hälldes vatten på.

Pes. beskriver att rabbinerna tycker att då påskan infaller på sabbaten borde prästerna inte få göra ritualen likadant som på andra dagar, fastän prästerna gjorde det likadant som på vardagar. Om man läser på tidiga rabbinska skrifter, speciellt *Tos.* och *Pes.*, märker man samma sak som Cohn märkte, alltså att moppningen händer efter att hela offerritualen är slut och inte då någon ännu slaktar påskoffret.

4.2.2.3 Tosefta Pisha 4:15

Rabbinerna talar om det dagliga offret, påskoffret och vad som händer om man överträder sabbatsbudet. Efter det berättas det att kung Agrippa ville veta i *Tos.* 4:15a och b hur många judar det fanns och prästerna lade åt sidan lammens njurar. Sedan fick kungen veta hur många judar det fanns. Den påskan kallades enligt *Tos.* 4:15 g för den fullsatta påskan. I texten nedan berättar Tosefta hur många israeliter som tågade ut ur Egypten den första påskan.

”Och de lagade åt sidan åt honom 600 000 par njurar – dubbelt så många som de som tågade ut från Egypten.”

Texten visar att 600 000 par njurar lades åt sidan, som enligt texten är dubbelt mer än de som tågade ut ur Egypten. Texten baseras delvis på Bibeln där det står i Ex. 12:37 att 600 000 män förutom kvinnor och barn tågade ut ur Egypten till öknen. Enligt *Tos.* verkar det som om alla som gick ut ur Egypten var 600 000 personer, vilket inte stämmer enligt Ex. I *Tos.* verkar det

⁸⁵ Cohn, 2008, 196.

⁸⁶ Cohn, 2008, 92.

som att skribenterna har hoppat över något i Bibeln eller att de har modifierat texten, när det endast står om mängden av människorna, och inte att det är endast männen som räknas i talet. Man har dessutom tillsatt att folket räknades med hjälp av njurar från lammen. Rabbinerna har troligtvis kommit fram till detta, eftersom det i Bibeln står att 600 000 män förutom kvinnor och barn tågade ut ur Egypten, och att räkningen skedde först senare. Det kan också vara så att rabbinerna vill säga att det fanns tio gånger mer människor än vad Bibeln säger, eftersom upp till tio personer kunde dela på ett lamm. I texten står det att njurparen var dubbelt fler än folket som tågade ut ur Egypten.

Enligt *MekSJ*. XVI:I var det 600 000 män som tågade ut ur Egypten där talet exkluderar kvinnor och barn.⁸⁷ Det var många fler som tågade ut ur Egypten, eftersom också kvinnor och barn tågade ut tillsammans med männen. Texten visar att samma mängd män tågade ut ur Egypten i *MekSJ*. som det står om i Ex. 12. Lamm offrades även för kvinnor och barn, men alla fick inte ett eget lamm utan de tog ett lamm per familj.

Sammanfattningsvis beskriver *Tosefta* att man offrade 600 000 lamm, från vilka man tog åt sidan 600 000 par njurar, vilka är dubbelt så många som de människor som tågade ut ur Egypten. *Tos.* säger ingenting om att det endast var männen eller alla israeliter som tågade ut ur Egypten, som fanns i Egypten som slavar. Enligt *MekSJ*. räknades till mängden endast vuxna män, även om det också fanns kvinnor och barn med.

4.2.2.4 Tosefta Pisha 5:10

Rabbinerna diskuterar om det är tillåtet att hälla vätska på påskoffret eller koka det innan det rostas. Nu följer en text, som berättar hur man värmer påskoffret, och vad man får och inte får göra med den. Det är en text som rabbinerna är eniga i.

”De skallar inte huvudet eller benen av påskoffret, inte heller skrapar de det med en skärva eller med jord. Men de bränner det i eld. Påskoffret rostas helt, och de rostas det inte i bitar.”

Texten berättar att innan påskoffret bränns eller rostas över eld får man inte ta bort huvudet eller benen. Det ska rostas helt med huvudet. Textens innebörd är taget från Ex. 12:9 där det står: ”Ni får inte äta något av köttet rått eller kokat i vatten, utan det skall vara stekt över eld, med huvud, fötter och innanmäte.” Samtidigt är det en utökning av bibeltexten, då de skriver

⁸⁷ MekSJ. XVI:I 1A, 4A, C.,

om att inte skälla huvud eller innanmäte, och att påskoffret inte offras i bitar. Rabbinerna vill att bibeltexten ska bli klarare och enklare att förstå för folket.

I *MekSJ*. står det att lammet inte ska rostas med något annat än med eld. Man ska rosta dess huvud, ben och inälvor över elden. Det frågas om man får rosta den i bitar. Enligt rabbinerna i *MekSJ*. får köttet rostas på vilket sätt som helst⁸⁸, även i bitar. Enligt fotnot 84 får det endast bli upphettat av elden och inte från något som man håller i köttet.⁸⁹ Instruktioner borde vara till för att följas. Om man säger att lammet ska rostas helt, och sedan att man kan rosta det i bitar låter det motsägelsefullt. Det borde egentligen vara att man bara kan rosta det helt. Det sägs i *Tos.* att offret ska rostas helt och inte i bitar, vilket låter mera bibliskt. I Ex. 12 står det ingenting om att bryta offrets ben, men det står om att det ska vara stekt över eld. I Bibeln står det att offret ska stekas med innanmäte, ben och huvud. Det låter som om det då skulle offras i sin helhet utan brutna ben. Enligt Leonhard är detta en fortsättning av hur ritualen gjordes i templet och inte hur det gjordes i Ex.⁹⁰

I dessa texter står det olika saker. *Tos.* beskriver att man ska offra påskoffret helt i elden, medan *MekSJ.* säger att det kan rostas även i bitar, och på vilket sätt som helst. Kriteriet i *MekSJ.* är att offret ska rostas över eld. I Ex. 12 står det ingenting om att man inte får bryta offrets ben men det står om att det ska offras med innanmäte, huvud och ben, vilket verkar ange att offret ska offras i sin helhet. Leonhard säger att Ex. 12 är en fortsättning av hur ritualen skedde i templet.

4.2.2.5 Tosefta Pisha 6:8

Innan detta säger rabbinerna att ben och senor är likvärdiga med köttet. Någon kan fråga vad som händer om man bryter benen på ett offer. Enligt rabbinerna kan man få 40 piskrapp om man gör det.

”Den som bryter benet av ett rent påskoffer se, denna mottar 40 piskrapp.⁹¹ Men påskoffret i sig självt är lämpligt, och någon fullföljer sin plikt för ett påskoffer genom det.”

Ovanstående text beskriver att den som bryter påskoffrets ben får 40 piskrapp som

88 *MekSJ*. VIII:III 5A, B, 6B–D.

89 Nelson, 2006, 21.

90 Leonhard, 2006, 22–23.

91 Se även *Pes* 7:11C.

bestraffning. *Tos.* beskriver att om det händer är påskoffret ändå lämpligt och de som har del av den fullföljer sin plikt genom att offra påskoffret. Detta grundar sig inte i Bibeln på något sätt. Rabbinerna vill att folket ska förstå hur allvarligt det är att bryta påskoffrets ben i jämförelse med andra offer.

Enligt *MekSJ.* kan någon tänka att man får 40 piskrapp om man lämnar kött till morgonen, men det står inte om sådant utan endast att man ska bränna köttet. Om man äter upp köttet då det är rått får man 40 piskrapp.⁹² Man ska endast äta köttet under natten och inte lämna det till morgonen enligt Guds direktiv. Det ska rostas innan man får börja äta det. *Tos.* talar om att ifall man bryter offrets ben får man 40 piskrapp. *MekSJ.* talar om att om köttet inte rostas före det äts får man också 40 piskrapp. Så om man inte rostar offret eller om man bryter offrets ben får man 40 piskrapp.

I *Pes.* står det att den som bryter påskoffrets ben, vilket är i kultisk renhet mottar 40 piskrapp.⁹³ Man får inte heller bryta offrets ben som det också står om i *Tos.* Annars mottar man 40 piskrapp. Det är exakt samma text som *Tos.* har, vilket tyder på att *Tos.* har citerat *Pes.* och utökat texten. Påskoffret är lämpligt fastän någon har brytit ett ben av det, och man kan fortsätta med offrandet även om något ben har gått av. *Pes.* verkar inte säga mycket om offret i sig självt, så kanske man även enligt *Pes.* kan fortsätta efter straffet med offrandet.

Dessa texter verkar i viss mån ha samma åsikt om offret och olika straff, som man kan få om offrandet inte går rätt till. *Tos.* och *Pes.* talar om att man får 40 piskrapp om man bryter offrets ben. *Tos.* fortsätter att säga att det inte är något fel med påskoffret i sig självt, och någon fullföljer sin plikt med att offra offret. *MekSJ.* beskriver att om man äter köttet rått istället för att offra det först, och sedan äter det får man 40 piskrapp. Det är alltså samma straff både för att bryta påskoffrets ben, och för att äta offerköttet rått.

4.2.2.6 Sammanfattning

Vi har nu fått bekanta oss med fem texter i *Tosefta Pisha* som har att göra med påsken och påskoffret. Det mesta är från tiden efter templet och följer inte Bibeln. Endast det att inte bryta offrets ben och att offret ska offras helt är taget från Bibeln. Rabbinerna betonar hur viktigt det är att offret har rätt beteckning för att den ska kunna offras, hur man ska moppa golvet på sabbaten, att man med hjälp av lammens njurar kan veta hur många som firar påsk i

⁹² MekSJ. VIII:V 1B, VIII:IV 1G.

⁹³ Pes. 7:11C.

Jerusalem och att man ska rosta offerdjuret helt och inte bryta dess ben. Om man bryter offrets ben får man 40 piskrapp så det är viktigt att inte göra något sådant åt offret.

Andra texter som har tagits upp är *Mek.*, *MekSJ.* och *Pes.* De texter som har annorlunda synvinkel på det som togs upp i *Tosefta Pisha* är att i *MekSJ.* står det att man får offra offret på vilket sätt som helst, vilket inkluderar även i bitar. *MekSJ.* talar också om att ifall man äter påskoffrets kött när det är rått mottar man 40 piskrapp då det i andra texter om att motta 40 piskrapp är om att inte bryta offrets ben.

4.2.3 Mekhilta de-Rabbi Ishmael

4.2.3.1 Traktat Pisha Kap 3 rad 48, 49

Rabbinerna talar tidigare i kapitel tre om att israeliterna ska den tionde i månaden ta till dem själva lamm. Just innan nedanstående text talar de om vad det betyder att ta till dem själva, och funderar om man behöver köpa ett lamm. Efter det talar rabbinerna kort och koncist om att alla män ska ta åt sig ett lamm, som de senare ska offra på påsken. I det hebreiska ordet som betyder lamm ingår killingar från getter och lamm från får. Detta händer den 10 Nisan, som är fyra dagar före påskhögtiden.

”Varje man ska ta ett lamm I termen פֶּשַׁח (seh) ingår killingar och lamm för så sägs det: 'seh av unga baggar och seh av getter.' (Deut. 14:4)”⁹⁴

Texten visar att varje man ska ta ett lamm åt sig, och att de får välja mellan killning och lamm. Det är någotdera djur som offras senare på påsken. Hela texten är baserad på Bibeln. I Ex. 12:3, som är versen texten baserar sig på, står det att varje hushåll ska ta ett lamm eller en killning åt sidan den 10 Nisan. Deut. 14:4, som också refereras till, har att göra med vilka djurs kött israeliterna får äta, däribland får och get. Modifikationen är av att rabbinerna kombinerar två verser som talar om samma djur i olika sammanhang. Det ser ändå ut att vara likadant som i Bibeln och innehåller inget extrabibliskt. Rabbinerna har kommit fram till denna lösning, eftersom de har tagit den från Bibeln, och för att kombinationen av verserna har att göra med får och getter. Rabbinerna har inga djupare tankar här utan bekräftar det som redan står i Bibeln.

MekSJ. beskriver att fåren och getterna är den specifika förordningen av den gudomliga

94 Se Tos., 5:2 B. MekSJ. VI:II 1A, C, XIII:I 5A–D.

kungen.⁹⁵ Det var får och getter som Gud enligt Ex. 12 sade att man skulle offra som påskoffer. Det är också får och getter som rabbi Ishmael talar om i *Mek*.

I *MekSJ*. säger rabbi Akiva att den som har ett lamm ska komma fram, den som inte har ett ska ta ett till er själva, för att inkludera den som tar ett lamm som gåva. När skriften talar om att man ska ta ett lamm är det fråga om får eller get.⁹⁶ Alla behöver ett lamm, åtminstone alla familjer. Hela Israel skall skaffa fram lamm genom att köpa ett eller ta ett från hjorden. För de fattiga räknas det om de får som gåva lamm, som de kan offra. Påskoffret ska offras för ens egen familj eller mellan vänner, men alla ska se till att vara delaktiga i en grupp. Vilken dag är det som de ska komma fram? Lite tidigare än dagen då lammet ska offras. Man ska komma ihåg att ha ett lamm i förfogande då det ska offras. Det står inte specifikt från vilket djur man ska ta offret från, men lamm brukar oftast syftas till får.

Tos. anger att påskoffret ska tas från flocken och att det ska tas antingen från fåren eller getterna⁹⁷, vilket också står om i *Mek*. Fåren och getterna är från den egna flocken för de flesta israeliter hade troligtvis får eller getter under tiden som de var i Egypten. Orsaken till att israeliterna hade får, getter och andra djur har troligtvis att göra med offersystemet. De ägde sina egna hjordar. I Egypten hade israeliterna sina egna djur eftersom fåraherdar ”är nämligen något orent för egypterna” (Gen. 46:34) och därför fick de bo i Gosen då Josefs bröder kom till Egypten. Egypterna dyrkade flera gudar men ingen av deras gudar liknade ett får och det var troligtvis de lägre samhällsklasserna som tog hand om djuren och inte de högre samhällsklasserna.

Lammet ska tas åt sidan så att man känner igen det när det är tid för offrandet. Det ska vara avskilt från andra lamm så att det förblir perfekt och man kan se på det varje dag tills dagen då det offras. Man måste kunna se till att det inte går mot något som gör att det får skråmor eller annat fel. Om det får skråmor kan det inte offras. Det får inte heller vara från något annat djur än får eller getter för att inte gå emot Herrens befallning gällande påskoffret. Olika offerritualer har olika regler och i en del andra offerritualer kan judarna offra andra djur eller mat förutom lamm men inte på påsken.⁹⁸

Enligt Yuval skulle man ta lamm som ett *mishmeret*, alltså något man skulle vakta ända tills

95 *MekSJ.*, VI:II 1C.

96 *MekSJ.*, XIII:I 5A–D.

97 *Tos.*, 5:2 B.

98 *Mek*, kap. V rad 78–86. *MekSJ.* XVII:IV 9B, C.

man skulle offra det.⁹⁹ Liknande står om i de tidiga judiska skrifterna när man ska övervaka det lamm som man väljer.

Sammanfattningsvis ser det ut att alla texter är av samma åsikt i att det är från får eller getter som lammet ska tas från. Rabbinerna som har skrivit texterna har läst *Torahn* och i Ex. står det om att man ska offra lamm på påsken. Rabbinerna, som levde under samma tid som de tidiga rabbinska texterna skrevs, läste mycket på *Torahn* och kom fram till den här slutsatsen av att läsa på *Torahn*. Yuval skriver specifikt om att man ska vakta lammet som man väljer att offra.

4.2.3.2. Traktat Pisha Kap 4 rad 4

Tidigare talar rabbinerna om att påskoffret ska vara ett lamm från får eller getter och perfekt. Sedan börjar de tala om vilket kön lammet som offras ska vara. Det är flera texter förutom *Mek.* som tar upp det. Även resten av primärtexterna tar upp ämnet och kommer att tas upp i avsnittet.

”**Kom ihåg** Exkludera en *tumtum* (obestämd kön), en hermafrodit och en hona.”¹⁰⁰

Texten ovan berättar att man inte får offra något lamm som är av annat kön än en hane. Enligt Ex. 12:5 ska lamm av hankön offras så detta grundar sig på Bibeln. Samtidigt märker man att rabbinerna vill klargöra och tillägga i sina texter att inget annat kön får offras. *Tumtum* är en individ, vars kön inte kan avgöras och en hermafrodit är en individ med båda könen.¹⁰¹

I *MekSJ.* citeras endast bibeltexten från Ex. 12:5 men där kommenteras inte om att lammet ska vara hane desto mera¹⁰², medan *Mek.* beskriver att alla som inte är hanar ska exkluderas. Det är svårt att veta om det har varit någon kommentar om denna text tidigare eller inte i *MekSJ.*, eftersom texten har blivit rekonstruerad. Åtminstone noteras Exodus-texten i *MekSJ.*, och den anger all information som beövs så att det inte behövs tillägg till det.

Tosefta säger att offret ska vara av hankön och inte av honkön.¹⁰³ Det går inte att offra getter eller lamm av honkön för de är inte giltiga påskoffer. I den punkten följs Ex. 12:5, där det står

99 Yuval, 1999, 129.

100 Se även Tos., 5:2 C. MekSJ. VI:I 1A

101 Lerner & Wald, 2007, 145.

102 MekSJ., VI:I 1A.

103 Tos., 5:2 C.

att offret ska vara av hankön. Det står endast om hankön i Torah och därför tycker rabbinerna, som har skrivit *Tosefta*, att endast hanar behöver nämnas.

Rabbinerna i *Mek.* tycker att det är viktigt att nämna andra kön i texten medan de andra texterna endast nämner hanar. De sätter stor vikt på att det är hanar som ska offras och inget annat kön. Eftersom det enligt rabbinerna är viktigt att ta upp det verkar det som om någon har ifrågasatt betydelsen av könet.

Sammanfattningsvis är alla texter överens om att hanarna ska offras, dessutom tillägger rabbi Ishmael att man inte heller får offra en *tumtum*, som är ett lamm som man inte kan bestämma könet på av en eller annan orsak, och inte heller en hermafrodit, som är ett lamm med båda könen. *MekSJ.* tillägger ingenting eget utan citerar endast Ex. 12:5.

4.2.3.3 Traktat Pisha Kap 5 rad 9–12

Tidigare talar rabbinerna om att israeliterna ska behålla lammet till 14 dagen i månaden då påskoffret ska offras. De funderar varför man skulle ta lammet tidigare och kommer fram till att det är Guds tid att uppfylla löftet han gav åt Abraham. Denna text anger att Gud skulle rädda sitt folk. Folket hade inga religiösa uppdrag på den tiden. Därför gav Gud dem två plikter enligt rabbinerna.

”Påskens plikt och omskärelsens plikt ska de göra för att vara värdiga frälsning. För så sägs det 'Och när jag gick förbi dig och såg dig på påsken krånglande i ditt blod, sade jag till dig: i ditt blod lev' (Hes 16:6) och åter och igen är det sagt: 'Som för dig också, på grund av blodet av ditt förbund sände jag ut dina fångar bort från gropen där det inte finns vatten.' (Sak. 9:11)”

Texten ovan kombinerar påskoffret och omskärelsen och anger att om man har gjort båda är man värdig att bli frälst. Den talar om att Gud såg när israeliterna krånglade i sitt blod och att han ville att de skulle leva. Texten är tagen från Bibeln genom att kombinera två viktiga händelser i Bibeln: omskärelsen och påsken, och två Bibeltexter: Hes. 16:6 och Sak. 9:11. Det här är en slags modifiering av bibeltexten, eftersom rabbinerna har kombinerat bibeltexterna om påsken och omskärelsen med varandra. Rabbinerna har kombinerat dessa två tankar som nämns i Gen. 17:10 och Ex. 12:14, eftersom båda ska göras för evigt enligt bibeltexterna.

Enligt Gen. 17:10 ska Abraham och varje ättling till honom omskära sig enligt förbundet mellan Gud och Abraham i släktled efter släktled, och enligt Ex. 12:14 ska varje israelit hålla påsken i släkte efter släkte som påminnelse om uttåget ur Egypten. Lauterbachs anger i fotnot 1 att blod är skrivet i dual, vilket också har att göra med både omskärelsens och påskoffrets blod.¹⁰⁴

Enligt *Pesahim* är det giltigt om man offerar offret under rätt tid på dygnet både till omskurna och oomskurna.¹⁰⁵ Det låter inte riktigt logiskt om man tänker på att alla män i Israels folk skulle vara omskurna för att kunna vara med och fira påsk. Hur kan man då offra påskoffret till dem som är oomskurna? Det går helt enkelt inte. Antingen har rabbinerna som skrivit *Pesahim* fått fel uppfattning om något eller så har de tolkat någon text fel. Enligt *Mek.* är omskärelsen lika viktig som påskoffret, vilket betyder att judarna sätter stort värde på omskärelsen. Enligt fotnot 11 i *Mishna* kan man offra till oomskurna eftersom de inte behöver äta av köttet. Man kan även offra till andra som inte behöver äta på det.¹⁰⁶

Abba Saul säger i *Tosefta* att det som står i *Pesahim* i stycket ovan är ogiltigt, och det borde vara ogiltigt att offra för en oomskuren människa.¹⁰⁷ Omskärelsen är ett tecken på att man hör till Israels folk, och det fungerar inte om en oomskuren får ett offerlamm, när israelitiska män ska vara omskurna. Enligt Abrahams och Guds förbund, som slöts i Gen. 17, skulle varje pojke omskäras som åtta dagar gammal. Om man kom med i släkten när man var äldre skulle man omskäras senare. Som jag skrev i förra stycket sätter *Mek.* stor vikt på omskärelsen som är lika viktig som att offra påskoffret. *Tos.* har rätt i att omskärelsen är viktig.

Exodus Rabbah (*Ex. R.*) är en *aggadisk* midrash om Ex. Den är indelad i två delar varav Ex. 12 hör till del två. *Ex. R.* I är exegetik och dateras till tionde århundradet e. Kr. *Ex. R.* II är homiletik, använder sig av tidigare rabbinska skrifter från den tannaitiska tiden och Babyloniska Talmud och dateras till nionde århundradet e. Kr.¹⁰⁸ *Ex. R.* beskriver: ”På två olika blods räkning blev Israel försonad från Egypten – påskens blod och omskärelsens blod”¹⁰⁹ Här ser man att omskärelsen är viktig och att det utgjuts också blod såsom på påsken. Omskärelsen och påskoffret är viktiga ritualer på sitt sätt. I omskärelsen blir man en del av

104 Lauterbach, 1976, 34.

105 *Pes.*, 5:3 E–G.

106 Töpelmann, 1912, 192.

107 *Tos.*, 4:2P.

108 Herr, 2007, 624.

109 *Exodus Rabbah* XII:3.

Guds förbundsfolk och på påsken låter man Gud rädda familjemedlemmar eller en själ, om man är den förstfödda sonen, från döden under den första påsken och sedan påminner man sig om det under följande påskar. Omskärelsen är en äldre ritual från Abrahams tid i Gen., men för att kunna ta del av påskalammet måste man vara omskärd. Likadant verkar det också vara i *Mek.*

Enligt dessa texter är omskärelsen viktig och man kan inte fira påsk om man är oomskuren. Enligt *Pesahim* kan man offra även till oomskurna, men *Tosefta* kommenterar att det inte går, vilket är mera logiskt. Även *Ex. R.* och *Mek.* beskriver att omskärelsen är viktig och att israeliterna blev befriade från Egypten på två sätt: både genom blodet från omskärelsen och blodet från påskoffret.

4.2.3.4 Traktat Pisha Kap 7 rad 70–77

Rabbinerna talar om att israeliterna ska måla blod på de hus där de är. Efter det beskriver de att allt är avslöjat för Gud, även det som sker i mörkret. Rabbinerna talar också om att när människorna gör sin plikt beskyddar Gud dem.

”När jag ser blodet Rabbi Ishmael sade: Är inte allt avslöjat för honom, som det är sagt: 'Han vet vad som finns i mörkret och ljuset bor i honom' (Dan 2:22)? Och det sägs 'Också mörkret är inte för mörkt för dig', (Ps. 139:12) och åter. Vad är då avsikten med orden: 'Och när jag ser blodet?' Det är endast detta: På lönen för att ni har utfört denna plikt ska Jag uppenbara Mig och skydda er, som det står skrivet: 'Och på min påsk ska de inte skydda sina liv.' Det står skrivet: 'Som fåglar svävar kommer härskarornas Herre att beskydda Jerusalem. Han ska befria det, när han beskyddar det, han ska rädda det och frälsa det' (Jes. 31:5).”

Texten ovan talar om att Gud ser allt som finns i mörkret för att han är ljus, och mörkret är inte för mörkt för honom. Gud ska beskydda Jerusalem om israeliterna först gör sin plikt. Detta kommer från Bibeln. Texten kombinerar tre Bibeltexter: Dan. 2:22, Ps. 139:12 och Jes. 31:5. De talar om att Gud är ljus och mörkret är inte dolt för honom, och att Gud ska beskydda och befria sitt folk. Rabbinerna har velat kombinera dessa verser för att visa att man inte kan dölja något för Gud, och om israeliterna gör sin plikt gör Gud sin plikt. Israeliternas plikt är att offra påskoffret och stryka dess blod på dörrpostarna. Gud frälsar dem i sin tur för att de har gjort sin plikt.

I *MekSJ.* står det: "När jag ser blodet ska jag hoppa över dig, så att ingen plåga kommer att förgöra dig när jag slår Egyptens land ... Hellre, så att någon ska endast sätta blodet på ett synligt ställe så att alla som går förbi ser det."¹¹⁰ Enligt texten vill judarna att alla som går förbi ska se dörrpostarna med blod. Alla som ser dem vet att Herren har räddat den förstfödda sonen i familjen. Samtidigt visar israeliterna till egyptierna att de har en mäktigare Gud än dem som kan rädda dem från döden. Även rabbi Ishmael i *Mek.* talar om att Herren har räddat hela Israel då han hoppar över deras hus.

"Jag ska gå förbi såsom en fader som tjänar sonen!" - rabbi Eliezers ord. Men de visa säger, 'som en kung som driver farten med sina egna ben.'¹¹¹ Det är en intressant tanke att en kung driver farten med sina egna ben. Det är som att han ser hur allt fortlöper och kan ändra på farten som något ska göras på. Om en son är vuxen är det inte så vanligt att en far tjänar sin son. Det är vanligare att fadern tjänar sonen, då sonen är ett barn. När fadern är gammal är det oftast sonen eller någon annan yngre person som får tjäna fadern istället. På det sättet är texten annorlunda än vad som händer då sonen är vuxen. Citatet i början av stycket talar om Gud, och att han tjänar sina barn som är desamma som det israelitiska folket. Rabbi Ishmael verkar ha samma tanke i texten ovan, men han talar ingenting om att driva farten utan att ingenting kan döljas för Gud. Då israeliterna har gjort sin plikt gör Gud sin del, som är att beskydda folket.

När Gud ser blodet på dörrpostarna ska han hoppa över dörren och inte låta förstöraren komma in i huset (Ex 12:23). Så hände det i de husen där blodet hade målats på dörren. Där det inte fanns blod gick förstöraren in och dödade den förstfödda sonen. Det skulle inte ha hänt om folket skulle ha följt påbudet. Bibeln säger att israeliterna följde budet, men egyptierna följde det inte fast en del av dem kanske gjorde det. Faraos hus följde åtminstone inte påbudet för att hans äldsta son dog. I israeliternas läger var det ingen som dog.

Rabbi Ishmael och andra rabbiner funderar om det betyder på insidan eller bara på utsidan. Det sägs, enligt rabbi Ishmael, när jag ser blodet, det vill säga blodet som ses av mig och andra. Rabbi Jonathan menar att det räcker att man stryker blodet bara på insidan av dörren för det ska vara ett tecken för dig och inte för andra, alltså för icke-israeliter. Rabbi Isaac säger på utsidan så att när egyptierna ser det blir de klippta snabbt.¹¹² Här är rabbinerna av

110 *MekSJ.*, IX:IV 3A, C.

111 *MekSJ.*, IX:IV 4 A–C.

112 *Mek.* Kap VI, rad 8–15.

olika åsikter i om man ska stryka blodet på insidan eller utsidan av dörren. Det borde inte vara så stor skillnad för Gud, eller den som han skickade till Egypten, för de visste första påsken vem som gjorde sin plikt eller inte. I texten handlar det om ifall man vill att andra människor ska se att man har följt reglerna. I *MekSJ*. står det inte något om blodet ska vara på insidan eller utsidan av dörren. Bara att det ska strykas på båda dörrposterna och övre dörrposten. Man vet inte hur människorna gjorde under GT:s tid för det står inte där om människorna målade blodet på insidan eller utsidan av dörren.

Enligt rabbinerna räknades inte sådana hus med som inte hade övre dörrpost eller dörrpostar. Det var en varning enligt *MekSJ*.¹¹³ Familjer som hade hus utan dörrpostar behövde också stryka sina hus med blod. Om de inte hade dörrpostar blev ju frågan var de då skulle måla blodet. Skulle de då stryka det på fönstret eller bara på sidorna av dörren? Det är en bra fråga som det inte direkt finns svar på. Troligtvis hade ändå alla hus på den tiden dörrpostar, de hade ju dörrar i husen. *Mek.* anger inte något om hurdana hus människorna bodde i. Rabbinerna ville täcka alla tänkbara situationer och variationer. Alla hus borde ha dörrar men teoretiskt kan det även finnas hus utan dörrar och då har rabbinerna svar till det.

Targum Pseudo-Jonatan säger att man ska stryka blodet på utsidan av dörren.¹¹⁴ Det är troligtvis för att ängeln ska se det från utsidan och inte behöva komma in eller att andra människor ska se det. Som sagt så är det troligtvis lättare även om *MekSJ*. inte anger om man målade blodet på insidan eller utsidan av dörren.

Ex. R. beskriver att ”såsom en slaktare leder fåren till slakt och markerar med rött vilka som ska slaktas så stod han vid dörren och kastade ut förstöraren.”¹¹⁵ Vem är han som talas om här? Möjligen talas det om Gud eller de människor som har strykit blod på sina dörrposter. Texten kan möjligtvis tala om ängeln som kom för att döda de förstfödda barnen, vars familjer inte hade följt påbudet.

Bokser citerar *Ex. 12:1–20* där Gud berättar om hur man ska gå till väga med offerritualen. Individer eller hushåll ska slakta ett lamm och stryka dess blod på dörrpostarna. Då blodet är där skyddar Gud huset.¹¹⁶

Dessa texter talar om att Gud inte låter förstöraren gå till de husen där blodet har strykit på

113 *MekSJ.*, XIII:II 2B, 3B.

114 *Tg PsJ Ex. 12:7.*

115 *Exodus Rabbah XVIII:7*

116 Bokser, 1986, 15.

dörren. Enligt rabbinerna räknas inte med de hus där det inte finns dörrpostar, antingen några eller alla. De som gjorde enligt Herrens befallning blev räddade medan de som inte gjorde det blev bestraffade, genom att den förstfödde i familjen dog. Rabbi Ishmael säger att Gud kommer och skyddar sitt folk, som en lön för att de har gjort sin plikt.

4.2.3.5 Traktat Pisha Kap 7 rad 78–82

Det som står just innan texten nedan finns i kapitel 4.2.3.4. I avsnittet ser vi ett sätt att tolka bibelcitatet ”och när jag ser blodet”. Rabbinerna vill koppla här denna vers med två andra kapitel från GT som har att göra med Isaks offer och hur verserna kan kopplas samman.

”**Och när jag ser blodet** Jag ser blodet av Isaks offer. För så står det: 'Och Isak och Abraham kallade platsen där *Adonai-jireh*' (Herren kommer att se), osv (Gen. 22:14).”

Blodet på dörrkarmarna i Egypten den första påsken är som en bild eller påminnelse av Isaks offer även om offrandet av Isak inte skedde. Abraham hittade ett vädur att offra istället.

”Likaså sägs det i en annan plats 'Och när Han tänkte förstöra såg Herren det och Han ångrade Sig,' (1 Krön. 21:15), och åter.”

I 1. Krön. 21:15 som citeras står det ”Gud skickade en ängel till Jerusalem för att sprida död i staden. Men då Herren såg ängeln sprida död ångrade han det onda och sade: 'Det är nog! Dra tillbaka din hand!' Herrens ängel stod då vid jevusen Ornans tröskplats.” Herren såg och ångrade sig det han tänkte göra.

”Vad såg han? Han såg blodet av Isaks offer, som det står: 'Gud kommer själv att förse lammet.' (Gen. 22:8) och åter.”

Även om Isak inte offrades var han villig till det. Gud gav ett annat offer till Abraham istället.

Texten visar en bild av första påsken där Gud gör sin del om människan har gjort sin del. Gud ser Isaks offer, och ångrar sig senast då han ser förstörelsen. Det ger en bild på Herren som en ångerfull Gud. Bilden kommer från Bibeln och kombinerar tre olika bibeltexter: Gen. 22:14, 1. Krön. 21:15 och Gen. 22:8. Rabbinerna har kombinerat bibeltexterna för att de har att göra med att Herren ser eller såg. På hebreiska betyder ראה se. I Bibeln kombineras texterna inte, och har ingen koppling med varandra förutom enligt rabbinerna ordet ראה . Rabbinerna har

velat betona att Gud såg Isaks offer under första påsken då han inte dödade de förstfödda sönerna i familjer, där man hade målat dörrarna med blodet från påskoffret. De har gjort modifikationer med att kombinera verserna med varandra för att de har att göra med samma sak. Rabbinerna kommer fram till lösningen att Gud ser folkets offer, och att det är en bild på Isaks offer, även om han inte själv blev offrad.

Enligt Lauterbach i fotnot 79 av *Mek.* kan det att Gud såg Isaks offer ha varit på grund av Isaks villighet att ge sitt blod som offer, för inget blod utgöts från honom enligt *Genesis Rabbah*. *Mek.* följer troligtvis Rabbi Joshuas tolkning att en fjärdedels log רב־יעִית av Isaks blod offrades på altaret. I Gen 22:8 står det: ”Gud utser åt sig det får som skall offras.” Bibeltexten tolkas så att Gud kommer att se att Isak var villig att offra sig.¹¹⁷ I Gen. där det berättas om när Isak nästan blev offrad verkar det som att han skulle ha varit villig att offra sig, om inte Gud skulle ha skickat väduret dit istället. Det är hebreiskans ord נֶעַר, alltså yngling, som används i Gen 22:5 för att beskriva Isak. Eftersom Abraham redan var gammal skulle Isak ha kunnat övermanna sin far lätt, men det gjorde han inte. Fastän Isak inte blev offrad var han villig till det.

Enligt *Mek.* säger rabbi Jonathan att Gud skyddar israeliterna men inte egyptierna. Inte heller skyddar Gud israeliter som råkar vara hos en egyptier just då.¹¹⁸ Det betyder att man under påskkvällen och -natten skulle vara i sitt eget hem för annars skyddades man inte. Rabbi Ishmael säger att när Gud ser blodet är lönen för dem som gör enligt hans vilja, att han uppenbarar sig för dem och skyddar dem. Det står i *Mek.* att ”hoppa över betyder endast att skydda”.¹¹⁹ ”Likt en svävande fågel skall Herren Sebaot skydda Jerusalem, skydda och hjälpa, skona och rädda”. (Jes. 31:5) Gud ser blodet från Isaks offer, och han ska gå förbi huset där riten har gjorts men det är inte fråga om är det dag eller natt. Det har att göra med våra synder.¹²⁰ Eftersom Isak inte blev offrad räknas det att han var villig att offras men behövde det inte eftersom Gud sände en vädur till offer istället för Isak.

Isaks villighet att bli offrad betonas i dessa texter även om han inte blev offrad eftersom det inte behövdes. Gud skyddar israeliterna men inte egyptierna enligt *Mek.* Enligt dessa texter ser Gud blodet från Isaks offer även om hans blod inte utgjöts utan vädurets blod utgjöts

117 Lauterbach, 1976, 57.

118 *Mek.*, kap VII rad 86-93.

119 *Mek.*, kap XI, rad 88-92.

120 *Mek.*, kap XI, rad 93, 98–99, 102–103.

istället. Det var för att Isak var villig att offra sig. Abraham ger äran till Gud när han ger platsen ett namn: Herren förser, som på hebreiska är **יְיָ יִרְסֵהוּ**.

4.2.3.6 Sammanfattning

Vi har fått bekanta oss med fem texter från *Mekhilta de rabbi Ishmael* som ger en intressant bild av påskoffret. Vi har fått veta att lammet ska tas från får eller getter, man ska offra hanar, påskoffrets och omskärelsens blod är lika viktiga och Gud räddar dem som gör sin plikt. Många bibeltexter används i texten och allmänt ser det ut att här följer man mer Bibeln än tempelritualer.

Rabbinerna betonar i dessa texter hur viktigt det är att följa Torahn. De betonar också att alla ska skaffa fram åt sig lamm och att det ska vara avskilt från andra så att det förblir perfekt. Endast hanar får offras, vilket redan kommer fram i Bibeltexten men betonas även i alla texter som tar upp det. Rabbinerna betonar att omskärelsen och påskoffret är lika viktiga för att båda är eviga och utan dem blir det ingen frälsning. Man kan inte heller offra påskoffret för en oomskuren enligt de flesta. Endast *Pes.* ger en bild av att det går att offra för både oomskurna och omskurna, vilket de andra rabbinerna i andra texter inte går med på. Rabbinerna betonar också att inget är dolt för Gud och att han räddar om människorna först gör sin del. Rabbinerna anger att Gud ser Isaks offer även om han inte blev offerad men var villig till det.

4.2.4 Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai

4.2.4.1 Traktat Pisha VI:I 1 A-D, F, G

Rabbinerna talar tidigare i *MekSJ.* om när man kan skriva in sig för att äta från ett lamm som ska offras till påskoffer. Efter det talar de om både att offerdjuret ska vara årsgammalt då det offras och att det ska vara perfekt. Orsakerna till varför offerdjuret ska vara ett år gammalt verkar vara för att den är perfekt då. Rabbinerna frågar även hur man vet utifrån Bibeln att man både ska samla och stänka mycket blod.

”Skriften säger, 'årsgammalt'¹²¹ (Ex. 12:5). Jag vet endast att då det slaktas ska det vara perfekt och ett år gammalt.”

Enligt Bibeln ska offerdjuret vara ett år gammalt då det offras som offer, och det ska vara perfekt.

121 Se även Tos., 5:2 D. Mek., Kap IV rad 5–10

”Hur vet man från Skriften att man ska samla mycket av dess blod och stänka dess blod?”

Rabbinerna funderar om det finns belägg i Bibeln för att samla och stänka blod. Det finns till exempel i Ex. 12 om att måla blodet på dörrpostar. Det är förstås inte samma sak.

Texten ovan beskriver att påskoffret ska vara årsgammalt och perfekt då det offras. I Bibeln nämns det i Ex. 12:5. Samtidigt funderar rabbinerna på om det finns texter i Skriften om att samla och stänka mycket blod. Frågan har att göra med tempelritualen, och hur mycket blod som ska samlas från lammet. Det är troligtvis en fråga som många har ställt till rabbinerna, som de vill klargöra för.

I *Mek.* diskuterar rabbinerna varför det behöver stå ”utan fläck” i Bibeltexten. Ordet kan för vissa vara överflödigt. För rabbinerna är det viktigt att ha ordet med för att i begreppet lamm ingår både perfekta och operfekta lamm. ”Ett lamm. Varför säger skriften utan fläck? Rabbi Akiva säger: ”Den behöver säga det för ända tills nu har inte ämnet perfektion blivit nämnt. För varje gång Skriften säger 'lamm' hörs dit [både] perfekta och sådana [lamm], som har fel. Någon kan tänka att så är också [fallet] här.”¹²²

Enligt Lauterbachs fotnot 1 och 2 till *Mek.* står det att man ska förstå texten att mena lammets första år och inte endast de som har fötts samma kalenderår. Men ett lamm som lever sin trettonde månad lämpar sig inte mera till detta.¹²³ Av detta förstår man att alla lamm under ett år kan offras.

Enligt *Tosefta* ska det vara ett ettårigt djur och inte två-årigt.¹²⁴ Lammet ska vara under två år men man kan tänka sig att den skulle kunna vara över ett år åtminstone. Offerdjuret ska inte vara för gammalt men inte heller för ungt. Det behandlas inte desto mer i texten varför offerdjuret ska vara just i den åldern, men det står i Bibeln att det ska vara ett ett-årigt lamm. Det är den enda tillåtna åldern för ett påskoffer.

Rabbi Ishmael säger att det ska vara ett perfekt lamm, och att man ska exkludera det lammet som har något fel.¹²⁵ Så även rabbi Shimon. Rabbi Shimon säger även att man måste undersöka den i tre dagar.¹²⁶

Offerdjuret ska vara från dess första år. Det fungerar med de lamm som har fötts under

122 Se *Mek.*, Kap IV rad 3.

123 Lauterbach, 1976, 29.

124 *Tos.*, 5:2 D.

125 *Mek.*, Kap IV rad 3.

126 *MekSJ.* VII:I 1B.

kalenderåret. Hur är det med sådana som har fötts tidigare? Rabbi Ishmael tycker att det borde fungera med ett lamm som lever under sitt första år fast ett nytt kalenderår har börjat. Rabbi Jose från Galileen tycker att det borde gå.¹²⁷ Rabbinerna är överens om att det borde gå att offra ett lamm som har fötts tidigare men lever fortfarande sitt första år. Det behöver inte vara fött under samma kalenderår som man firar påsk. I *MekSJ.* finns det inte något om vilket kalenderår lammet ska vara från, men endast att det ska vara årsgammalt. Det verkar som att det går även med sådana lamm som är lite äldre än ett år men har inte ännu blivit två år.

Orsaker till varför det står i skriften att lammen ska vara obefläckade är enligt *MekSJ.* för att dittills står det bara om lamm i skriften, vilka kan betyda både obefläckade och befläckade lamm.¹²⁸ Det är alltid bra att klargöra om det är fråga om någotdera, för om det inte finns specificeringar tror man att det går att ta vilket djur som helst, vilket inte är fallet. Personen, som tror att man kan offra vilket lamm som helst, tror fel.

Rabbi Akiva anser att ordet שְׂמִירָה i Ex. 12:6 innebär att man ska undersöka offerdjuret varje dag efter att den har tagits åt sidan, för att kunna se att det är perfekt.¹²⁹ Man skulle välja lammet 10 Nisan och offra det den 14 Nisan. Där mellan hade man tid att undersöka lammet och se till att den hölls perfekt och inte fick fläckar eller andra fel under väntetiden. Annars var man tvungen att välja ett nytt offerdjur, vilket kunde vara svårt för att den behövde också undersökas. *MekSJ.* beskriver inte om att man kan vara tvungen att byta offerdjur om det får något fel alls, men både *Pes.* och *Tos.* talar om att lammet skulle väljas den 10. Nisan och offras den 14.

Frågan om hur mycket blod som ska tas verkar inte vara så viktig bland rabbinerna eller så är det lite blod man ska ta så som i Egypten. Enligt Leonhard var det bara i Egypten man behövde ta lite blod men de senare påskarna var det annorlunda.¹³⁰

Enligt texterna ska lammet vara perfekt och ett år gammalt. Det får inte ha något fel. Offerdjuret tas åt sidan tidigare för att man ska kunna undersöka den. Lammet får vara från förra kalenderåret om den ännu lever sitt första levnadsår enligt rabbinerna. Enligt Leonhard är de följande påskarna annorlunda än den i Egypten även i fråga om hur mycket blod man ska ta av offret.

127 Mek., Kap IV rad 5–10.

128 MekSJ., VI:I 1C, D.

129 MekSJ., VII:I 1B.

130 Leonhard, 2006, 17.

4.2.4.2 Traktat Pisha VII: II 1 B–D, F, G

Innan detta avsnitt talar rabbinerna om att påskoffret ska offras skilt från andra offer och att det ska offras i tre grupper. De funderar till följande vilken tid på dygnet man ska offra påskoffret. Är det mårne på dagen eller på kvällen? Alla är överens om att det är vid skymningen som man ska offra påskoffret. Andra texter som tar upp samma tema är *Tos.*, *Mek.* och andra delar av *MekSJ*.

”Någon kan tänka att (det betyder) när det blir kväll. Skriften säger (tills den 14) dagen (Ex. 12:6). Eller 'dag' (betyder när som helst) från andra timmen. Skriften säger 'vid skymningen' (Ex. 12:6). Hur är det? Från sjätte timmen och framåt. För Shammais hus säger: 'Vid kvällen betyder endast när dagen börjar vända till kväll.’”¹³¹

Rabbinerna talar om att man får offra från sjätte timmen på dagen då det börjar bli kväll.

”Eftersom Skriften säger 'dag' är natten exkluderad. Någon kan tänka 'morgon'. Skriften säger, 'vid skymningen' (Ex. 12:6). Liksom 'vid skymningen' betyder när dagen blir kväll, så också när Skriften säger 'dag' betyder det när dagen börjar avvika till kvällen – från sjätte timmen och framåt.”¹³²

Påskoffret ska offras vid skymningen men ändå på dagtid. Så säger även fotnoten.

De ovannämnda texterna talar om vilken tid på dygnet påskoffret får offras. Texterna kommer fram till att man får offra från sjätte timmen framåt. Rabbinerna som hör till Shammais hus tänker att det betyder då det börjar bli kväll. De kommer också fram till att det är vid skymningen och inte på morgonen som det ska offras. Texten grundar sig på Ex. 12:6 i Bibeln där det står att det ska offras vid skymningen eller mellan kvällarna, som det står i den masoretiska översättningen. Rabbinerna har tillsatt egna tankar och funderingar till texten, till exempel det som rabbinerna i Shammais hus säger då det börjar bli kväll och att man får offra från och med sjätte timmen. De har även tillsatt att man inte talar om att offra på dagen eller morgonen. Rabbinerna har velat klargöra för israeliterna exakt vilken tid man får offra påskoffret för det är unikt.

Påskoffret offras enligt *Tosefta* på kvällen och äts när det har blivit kväll ända till midnatt.¹³³

Det är samma tid som judarna åt påskmåltiden då de var i Egypten. De hade inte så mycket

131 Se *Tos.*, 4:2 D.

132 Se *Tos.*, 5:13 A, B. *Mek.*, kap V rad 113–128

133 *Tos.* 4:2 D, 5:13 A, B.

tid att offra eller äta lammet, vilket var fallet i dokumentet. Troligtvis hade de ändå tid att äta det de ville och orkade. I *MekSJ.* står det också att offret skulle offras och ätas vid skymningen då det är kväll. Det verkar betyda att man skulle äta klart innan det blev midnatt för det var någon gång efter midnatt som israeliterna lämnade Egypten för att faraos befallde dem att lämna landet.

Rabbi Ishmael säger i *Mek.* att man kan tänka sig att vid skymningen betyder på morgonen.¹³⁴ Men i Deut. 16:6 står det: ”utan du skall gå till den plats som Herren, din Gud, väljer ut och där han vill låta sitt namn bo. Där skall du offra påskoffret på kvällen, när solen går ner, den stund då du drog ut ur Egypten.” Då ska offret ätas. ”På kvällen” kan betyda för någon då det redan har blivit mörkt men det står då solen håller på att gå ner. Man börjar rosta och äta påskoffret efter att det har blivit mörkt. Rabbi säger att påskoffret äts på samma tid som folket ska ut ur Egypten, vilket betyder efter sjätte timmen. Ben Bathyra säger att påskoffret ska offras mellan kvällarna. Man ska ta en kvällstid för offrandet och en annan för ätandet. Offrandet och ätandet sker på kvällen som man ser i texten. Enligt Rabbi Shimon betyder skymningen på kvällen då solen börjar gå ner. Då ska offret ätas efter att det har blivit offrat. Enligt fotnoten är det på kvällen under första timmen efter att solen börjar skymma som man ska offra offret och sedan äta det.

Israels äldste fick befallningen att ta ett lamm för sina familjer och offra påskoffret. Enligt rabbi Akiva ska den som redan har ett lamm gå fram och de som inte har ett ska ta ett. Rabbi Ishmael funderar om det endast fungerar då offret är köpt.¹³⁵ Det kan man fundera på men vare sig offret är från den egna hjorden eller köpt så måste man ha ett lamm som man kan offra vid den bestämda tiden, som är på kvällen just innan det ska ätas. Rabbi Shimon har inte mycket tankar om lammet ska köpas eller tas från hjorden i texten ovan men underförstått ska det tas någonstans ifrån. Om man själv äger får eller getter och de är tillräckligt unga och ser bra ut är det bara att välja ut någon från den egna hjorden, men om man inte själv äger ett lamm så är det lättast att köpa det från någon.

Enligt *MekSJ.* måste offret offras på rätt sätt för att lagen ska fullföljas. Offrandet av påskoffret har inte en specifik plats¹³⁶ men det är bra att ha regler och se till att man också följer reglerna. Rabbi Shimon talar inte så mycket om hur man ska slakta påskoffret men till

134 *Mek.*, kap V rad 113–128.

135 *MekSJ.*, XIII:I 5 A, B, 7A.

136 *MekSJ.*, XIII:I 8E.

exempel *Pes.* och *Tos.* har detaljerade instruktioner i hur det ska göras, vilket syns tidigare i avhandlingen.

Påskoffret offras och äts på kvällen eller rättare sagt vid skymningen enligt texterna. Det offras och äts efter vissa regler. Offrandets regler finns i *Tos.* och *Pes.*, medan man ska börja äta vid skymningen efter offrandet och man får äta ända till midnatt. Varje familj ska ta ett lamm och offra det.

4.2.4.3 Traktat Pisha VIII: I 1–3

Rabbinerna funderar tidigare i dokumentet på det som står i kap. 4.2.4.2. och citerar Jer. 6:4b där det står: ”För sent! Dagen är redan förbi, kvällsskuggorna blir längre.” Som följande funderar rabbinerna på vad som menas med att man ska ta av blodet och sätta det på dörrposterna. Speciellt är frågan om vilket slags blod ska användas viktig. De funderar även vad som menas med en tagning.

”De ska ta lite av blodet.¹³⁷ Det måste finnas blod att man kan utföra en 'tagning'. Lite av blodet. En del av livsblodet och inte lite av blodet från köttet och inte lite av blodet från skinnet och inte lite av blodet som rinner av till sist. Och sätta det på de två dörrposterna och på övre dörrposten.¹³⁸ Någon kan tänka att man ska sätta det på fönstrens poster och karmar. Skriften säger 'av husen' (Ex. 12:7). Han sätter det på dörrposterna och övre dörrposten av husen, men han sätter det inte på fönstrens karmar och poster.”

Den här texten beskriver hur man tar av blodet som man stryker på dörrposterna. Enligt texten ska man ta av livsblodet och sätta det på dörrposterna och övre dörrposten. Man ska inte sätta det på fönsterkarmarna. Texten grundar sig på Bibeln. I Ex. 12:7 står det att man ska ta av blodet och sätta det på dörrposterna och övre dörrposten i huset där man äter påskoffret. Rabbinernas tillsättningar är om varifrån man får och inte får ta blod från och också att man inte ska sätta blod på fönsterkarmar. Rabbinerna vill på ett tydligt sätt berätta vad Bibeln säger och vad den inte säger om blodet, varifrån man tar av det och vart man sätter det.

Mek. beskriver att blodet som är i handen eller i en behållare ska vara nära tröskeln enligt Ex. 12:22. *Saf* här betyder tröskel. Rabbi Akiva säger att *saf* här betyder behållare.¹³⁹ Blodet ska fällas i en behållare då man låter blodet komma bort från djuret. Det ska vara nära tröskeln.

¹³⁷ Se *Mek.* Kap VI rad 1–7

¹³⁸ Se *Mek.* Kap. VI rad 8–15.

¹³⁹ *Mek.* Kap VI rad 1–7, kap XI rad 35–39.

Rabbinerna är oeniga i om *saf* betyder behållare eller tröskel. *MekSJ.* anger inte om var man ska vara då man tar av djurets blod, men det kan vara enklast att vara nära tröskeln, för att det är ovanför och bredvid dörren som blodet ska målas på.

Enligt Leonhard var det meningen att israeliterna skulle måla allt blodet från påskofferdjuret på dörrposterna så att köttet, som de åt på, inte hade blod i sig. I Egypten motsvarade dörrposterna det då kommande templets altare.¹⁴⁰

Livsblodet ska, enligt *MekSJ.*, tas från offerdjuret så att det blir en tagning och stryka det på dörrposterna och ovanför dörren. Enligt *Mek.* ska blodet tas vid husets tröskel och man ska sätta blodet i en behållare. Enligt Leonhard ska offerdjurets blod tömmas vid dörrposterna som motsvarar templets altare.

4.2.4.4 Traktat Pisha IX:IV 1 A, B

Rabbinerna talar tidigare om att när ett folk blir slagen blir folkets gudar slagna. Efter det funderar de på texten nedan, som har som fråga för vilka personer blodet ska vara ett tecken.

”Och blodet ska vara ett tecken för er. För er och inte för främlingar.”¹⁴¹

Texten här ovan säger att blodet ska vara ett tecken för israeliter men inte för främlingar. Texten grundar sig delvis på Bibeln. I Ex. 12:13 står det: ”Men blodet skall vara ett tecken på husen där ni bor. När jag ser blodet skall jag gå förbi, och det förödande slaget skall inte träffa er när jag slår Egypten.” Det står i Bibeln att blodet ska vara ett tecken på husen, medan det står i *MekSJ.* att det är ett tecken för israeliterna. Där finns redan en liten modifiering. Den andra delen av texten är ett tillägg till bibeltexten. Rabbinerna vill betona att blodet är ett tecken endast för judarna.

I *Mek.* står det ”Ett tecken för er och inte till Mig, ett tecken för er och inte för andra.”¹⁴² Det är nästan identiskt med *MekSJ.* Enligt Rabbi Ishmael ska blodet vara ett tecken för människan, för den enskilda människan.¹⁴³ Blodet är även ett tecken för er i husen som ni är i så att ingen plåga förstör er när jag (Gud) far mot Egyptens land. ”Ett tecken för er, inte för

140 Leonhard, 2006, 66.

141 Se *Mek.* Kap VII rad 64, 65. *MekSJ.* IX:IV 2, XIII:I 11.

142 *Mek.* Kap. 7 rad 64, 65.

143 *Mek.* kap VI rad 11–13, kap XI rad 42–45.

främlingen. Ett tecken för er och inte för kvinnor.”¹⁴⁴ Tecken är inte formulerat. Gud säger själv att utan blod finns det ingen frälsning. Mose sade att alla ska offra ett lamm och stryka dess blod på dörren, annars kommer de förstfödda i familjen att dö. På det sättet ger blodet liv till familjens förstfödde son. Blodet är ett tecken både för Gud och för människan men mest för människan eftersom liv räddas om man stryker blodet på dörren. Det är troligtvis för att blodet inte är ett tecken för främlingar, som en del rabbiner tycker att man endast ska stryka dörrposterna med blod på insidan av huset.

I *MekSJ.* verkar blodet ha en stor betydelse för israeliterna, och det är för att blodet ger liv.¹⁴⁵ Blodet är även ett tecken i detta fall för Gud så att han eller en ängel inte behöver gå in i huset för att döda den förstfödde sonen. Gud vill att man ska lösa ut varje förstfödd son, enligt Ex. 13:13. Enligt Num. 18:15 tillhör varje förstfödd Gud både av djur och människor. Sönerna och orena djuren ska friköpas.

Mek. och *MekSJ.* har båda nästan samma text om att blodet är ett tecken för människan men inte till alla människor. *MekSJ.* beskriver att det inte är ett tecken för främlingar men enligt *Mek.* är det inte heller ett tecken för kvinnor. Det har att göra med att israeliterna utgjorde ett patriarkalt samhälle. Blodet har en stor betydelse för att det ger liv och räddar specifikt den äldsta sonen i familjen.

4.2.4.5 Traktat Pisha XIII: I 10 A, 11

Rabbinerna diskuterar om att ta isop. Efter det diskuterar de om hur man ska ta av blodet. Man ska ta isop och doppa det i blodet. I *Mek.* står det om samma ämne och tas upp nedan. Prosic har också behandlat temat i sin artikel.

”Isop... Och doppa det i blodet. Det måste finnas tillräckligt blod för doppning.”¹⁴⁶

Texten säger att man ska doppa isop i blodet och att det måste finnas tillräckligt blod för doppning. Första meningen grundar sig i Bibeln, närmare bestämt i Ex. 12:22. Andra meningen är ett tillägg till bibeltexten. Rabbinerna vill att alla ska förstå att om man vill doppa isop i blodet så måste det finnas tillräckligt med blod i behållaren.

144 *MekSJ.* IX:IV 1B, C.

145 *MekSJ.* VIII:I 2B

146 Se även *Mek.* kap XI rad 34–35.

Enligt *Mek.* och *MekSJ.* måste det finnas tillräckligt blod för doppning.¹⁴⁷ Det har att göra med när man ska doppa isop i blodet så att man kan stryka det på dörren. Om det finns för lite blod i behållaren måste man doppa isop hela tiden i blodet. Ändå kommer det inte mycket blod, medan om man har tillräckligt blod i behållaren behöver man inte doppa isop så ofta i blodet.

Prosic säger att fokuset i Exodus-narrativet är i hur man gör allt som har att göra med blodet.¹⁴⁸ Att doppa isop i blodet var en viktig del i det hela, eftersom sättet hur isopen blir doppad avgör hur mycket blod det fastnar i isopen och hur snabbt och bra man kan stryka det på dörren.

Sammanfattningsvis måste det finnas tillräckligt blod för doppning enligt *Mek.* och *MekSJ.* Enligt Prosic är fokuset av påskberättelsen allt som har att göra med blodet där även doppandet av isop ingår.

4.2.4.6 Sammanfattning

Vi har läst fem olika texter från *Mekhilta de rabbi Shimon bar Yohai.* Alla texterna följer Bibeln. Vi får veta i texterna att lammet ska vara perfekt och ett år gammalt, man får offra den från sjätte timmen framåt på kvällen, man ska sätta lite av livsblodet på dörrposterna, blodet är ett tecken för israelterna och man ska doppa isop i blodet.

Det som rabbinerna vill betona i texterna utgående från *MekSJ.* är att lammet ska vara perfekt och utan fläckar. Lammet ska vara från dess första år. Påskoffret ska enligt rabbinerna offras på kvällen vid skymningen och äta den innan midnatt. Offret ska offras på rätt sätt på rätt plats för att det ska bli godkänt. Blodet som man ska ta från offerdjuret och sätta på dörren är av livsblodet. Enligt *Mek.* ska blodet tas av offret vid tröskeln. Rabbinerna vill betona att blodet är ett tecken endast för judarna. Det betonas också att blodet ger liv och att det endast är ett tecken för män och inte för kvinnor. Man ska doppa isop i blodet. Betoningen för rabbinerna verkar vara i det att få tillräckligt blod att fastna på isopen så att strykningen av blodet blir effektiv.

5. Avslutande diskussion och sammanfattning

147 *Mek.* Kap. XI, rad 34–35.

148 Prosic, 1999,49.

Vi har nu sett på fem avsnitt från fyra olika tidiga rabbiniska texter. Utöver dem har vi även sett på vad det står om påskoffret och det som har att göra med det i Filon, Josefus, NT och GT. Först ska vi se vilka olika temata som har kommit upp i olika texter och fundera på dem och sedan på jämförelser mellan tidiga rabbiniska texter och de andra texterna som har tagits upp i avhandlingen.

Olika temata som har att göra med blodet är blodet som ett tecken, blod för doppling, blodet som förbundstecken, Gud ser blodet av Isaks offer, altarblod, behållarnas form där blodet fanns.

Temata som har att göra med offret är tiden för offerandet, offrets ålder och tillstånd, alltså att det ska vara perfekt, rätt sätt att offra kvalificerar offret, offrets kön, offerdjuret, när offret ska brännas, inte bryta ben, offret rostas i eld, det offras i tre grupper.

Övriga temata som tas upp är att Gud ser allt, förknippandet mellan omskärelsen och påskoffret som eviga stadgar, 600 000 personer tågade ut ur Egypten, moppning av tempelgården, oren eller ren församling, påskfirande på en sabbat.

Rabbinerna betonar flera olika saker i texterna. I kapitlet om *Mishna* betonar de fem olika saker som är vikten av att veta hur påskoffret offras i templet, att på templets tid kunde man fira påskan i oren tillstånd om över hälften av personerna var orena, att offrets kött ska brännas om den har blivit oren eller om ingen äter det och enligt *Targum Pseudo-Jonathan* ska påskoffrets och omskärelsens blod blandas som ett tecken och är som påskteologi.

I kapitlet om *Tosefta* tar rabbinerna upp sex olika betoningar: hur det var att moppa tempelgården och hur mycket blod som fanns där, hur viktigt det är att offret offras under rätt beteckning, att man inte ska bryta offrets ben eller enligt *MekSJ*. äta köttet rätt för att inte få 40 piskrapp och att man ska offra offret helt.

Följande sex aspekter betonas i kapitlet om *Mekhilta de Rabbi Ishmael*: att följa Torahn, offret ska vara en hane, lammen ska vara avskilda från andra för att inte få fysiska fel, omskärelsen och påskoffret är viktiga för att båda är eviga stadgar, man kan inte offra för en oomskuren enligt alla rabbiniska texter utom *Pes.* och att inget är dolt för Gud. Isaks offer var mycket viktig och Gud märkte set enligt *Mek.* fastän Isak inte behövde bli offerad men han var villig till det.

I *Mekhilta de Rabbi Shimon bar Yohai* betonar rabbinerna följande sju aspekter: lammet ska

vara perfekt och ett år gammalt, offret offras vid skymningen och äts på kvällen före midnatt, offret ska offras på rätt plats för att det ska bli godkänt, livsblodet ska tas och strykas på dörren, blodet är ett tecken för israelitiska män och att det är viktigt att få tillräckligt med blod att fastna på isopen för att det ska strykas så effektivt som möjligt.

Skillnaden mellan Filon, Josefus och de tidiga rabbiniska texterna är stor. Filon använder sig av allegori i många av sina texter medan Josefus förkortar bibeltexten och tar inte upp alla detaljer som enligt rabbinerna verkar vara viktiga. Rabbinerna tar i vissa fall upp bibeltexter eller traditioner och funderar på dem in i minsta detalj. Till exempel tycker Filon att lammen ska offras i ett års ålder för att de blir perfekta då och att honorna är operfekta hanar så man kan inte offra dem överhuvudtaget verkar det som. Men om man tittar på GT och offerlagarna där eller kapitel 2 i avhandlingen ser man att honor av till exempel get eller får offerades i andra offer. Filons orsaker till att hanar offras vet ingen troligtvis varifrån de är tagna medan rabbinerna följde Bibeln i det avseendet. Josefus å sin sida talar om hur påskoffret offerades men lämnar ut vilket djur som ska offras och hur gammalt djuret ska vara, vilket enligt rabbinerna var viktigt eftersom det stod i Bibeln. Han talar om offrens och folkes mängd som är överdrivna, vilka de troligtvis även var i Bibeln, och talar även om att stryka blod med isop. De har både likheter och olikheter med Bibeln.

Förändringar som man kan se har skett mellan den första påsken som beskrivs i Ex. 12 och påsken som beskrivs i rabbiniska skrifter är att allt sker i templet i rabbiniska *Mishna Pesahim* och *Tosefta Pisha* medan *Mekhiltorna* följer Bibelns text där allt sker i det egna hemmet. Offrandet sker på den egna gården i Ex. medan det sker i templet under templets tid. Ätandet av offret sker fortfarande i eget hem eller i med gruppen som man delar offret med.

6. Källförteckning

Primärkällor

Bibeln

2000 Svenska Bibelsällskapet och Bokförlaget Libris, Örebro

2015 Biblia Hebraica Stuttgartensia

Exodus Rabba

1983 *Exodus*. Translated by S.M. Lehrman. Midrash Rabba 3. Translated into English with notes, glossary and indices under the editorship of H. Freedman and M. Simon. The Soncino Press. London.

Filon

2003 *Questions on Exodus* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts / London, England

2006 "The Special Laws II" *Philo Volume VII* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/ London, England

Josefus

1991 *Jewish Antiquities Books I–IV* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/ London, England.

Lauterbach, J. (översättare)

1976 *Mekilta de-Rabbi Ishmael volume one* The Jewish Publication Society of America, Philadelphia, USA.

Nelson, W. D. (översättare)

2006 *Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yohai* University of Nebraska Press, Nebraska, USA

Töpelmann

1912 *Pesachim (Ostern). Text, übersetzung und Erklärung. Nebst einem textkritischen Anhang von Georg Beer.* Giessen, Tyskland.

Neusner, J

1988 *The Mishnah. A New Translation.* Yale University Press, New Haven.

Correns, D.

2005 *Die Mischna in deutsche Übertragen, mit einer Einleitung und Anmerkungen von Dietrich Correns* Marix Verlag, Wiesbaden, Tyskland.

Targum

1994 *Targum Neofiti 1: Exodus*. Translated with introduction and apparatus by M. McNamara and notes by R. Hayward. *Targum Pseudo-Jonathan: Exodus*. Translated with notes by M. Maher. Aramaic Bible 2. T & T. Clark Ltd. Edinburgh.

Tosefta Pisha

1962 *The Tosefta according to Codex Vienna with variants from codices Erfurt, Geniazah Mss. And Editio Proceps* (Venice 1521). (...) By Saul Lieberman. 2. The Jewish Theological seminary of America. New York.

1981 *The Tosefta*. Translated from the Hebrew by J. Neusner. KTAV Publishing House Inc. New York.

Sekundärkällor

Alexander, P. S.

1992 "Targum, Targumim." ABD. 6., 320–331.

Amir, Y & Niehoff, M

2007 "Philo Judaeus." EJ. 16., 59–64.

Berman, L. V.

2007 "Plato and Platonism"

Bokser, B. M.

1986 *The Origins of the Seder: The Passover Rite and Early Rabbinic Judaism* University of California Press, California, USA

1992 "Unleavened Bread and Passover, Feasts of." ABD. 6., 755–765.

Bradshaw & Hoffman

1999 "Passover and Easter: the symbolic shaping of time and meaning" PEB., 3–26.

Cohn, N. S.

2008 *The Ritual Narrative Genre in the Mishnah: The Invention in the Rabbinic Past in the*

Representation of Temple Ritual

Colautti, F. M.

2002 *Passover in the Works of Josephus* Brill, Leiden, Nederländerna.

Herr, M. D.

2007 "Exodus Rabbah" EJ. 6., 624.

2007 "Midrash" EJ. 14., 182–185.

Hoffman, L.

1999 "A symbol of salvation in the Passover Seder" PEB., 109–131.

Illman, K.-J.

1994 *Judendomen i ljuset av dess högtider* Åbo Akademis tryckeri, Åbo

Kahana, M. I.

2007 "Mekhilta of R. Simeon ben Yohai" EJ 13., 795–797.

2007 "Mekilta of R. Ishmael" EJ 13., 793–795.

2007 "Midreshei Halakhah" EJ 14., 193–204.

Koskenniemi, E. & Lindqvist, P.

2008 "Rewritten Bible, Rewritten Stories: Methodological Aspects" SRB. 1., 11–39.

Leonhard, C.

2006 *The Jewish Pesach and the Origins of the Christian Easter: Open Questions in Current Research* Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin, Tyskland.

Lerner, B. M. & Wald, S. G.

2007 "Androgynos" EJ. 2., 145.

Lindqvist, P.

2006 "Sin at Sinai: Three First Century Versions" *Ancient Israel, Judaism, and*

Christianity in Contemporary Perspective University Press of America, USA.

Martola, N.

1988 *Kommentar till påskhaggadan* Åbo Akademis kopieringscentral, Åbo.

Porton, G.G.

2005 "Midrash, Definitions of." EM. 1., 520–534.

Prosic, T.

1999 "Passover in Biblical Narratives" JSOT. 82., 45–55.

Schalit, A.

2007 "Josephus Flavius" EJ. 11., 435–442.

Shinan, A. & Zakovitch, Y.

1986 "Midrash on Scripture and Midrash within Scripture" SH. 31., 257–277.

Stemberger, G.

2011 *Einleitung in Talmud und Midrasch* Verlag C. H. Beck oHG, München, Tyskland.

Tabory, J.

1999 "Towards a History of the Pashal Meal" PEA., 62–80.

Wald, S. G.

2007 "Mishnah" EJ. 14., 319–331.

2007 "Tosefta" EJ. 20., 70–72.

Yuval, I. J.

1999 "Passover in the Middle Ages" PEB., 127–160.

Förkortningar

ABD The Anchor Bible Dictionary

Ant. Jewish Antiquities (Judarnas historia) av Josefus

Bell. De Bello Judaico (Judiska kriget) av Josefus

EJ Encyclopaedia Judaica

EM Encyclopedia of Midrash

JSOT Journal for the Study of the Old Testament

Mek. Mekilta de-Rabbi Ishmael

MekSJ Mekilta de-Rabbi Shimon bar Yohai

Mos. De Vita Mosis av Filon

PEA Bradshaw, Paul & Hoffman, Lawrence A. *Passover and Easter: Origin and History to Modern Times* University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, USA

PEB Bradshaw, Paul F. & Hoffman, Lawrence A. *Passover and Easter: The Symbolic Structuring of Sacred Seasons* University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, USA

Pes. Mishna Pesahim

Quest. Exod. Quaestiones et solutiones Exodum av Filon

SH Scripta Hierosolymitana

Spec. Leg. Specialibus Legibus av Filon

SRB Studies in Rewritten Bible Band 1 Rewritten Bible Reconsidered, Proceedings of the Conference in Karkku, Finland August 24-26, 2006, Edited by Antti Laato and Jacques van Ruiten, Åbo Akademi University, Eisenbrauns.

Tg PsJ Targum Pseudo-Jonathan

Tos. Tosefta Pisha